1. AMANULLAH HAN DÖNEMİ TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

1.1. Amanullah Han'ın Afgan Krallığına Gelmesi

Afganistan Kralı Amanullah Han, 1892 yılında Paghman'da Habibullah Han'ın üçüncü oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1913 yılında 21 yaşında iken Mahmut Beğ Tarzi'nin Osmanlı'nın Suriye Vilayeti'nde ikamet eden (Şam'lı) eşi Esma Rasmiye Hanım'dan olan kızı Süreyya Hanım ile evlenmiştir[49]. Eşi Melike Süreyya Afganistan resmi kraliçesi olduğu halde amcası Nasrullah Han'ın kızı Aliye Begüm'le ikinci bir evlilik yapmıştır[50]. Amanullah Han Sırac-ul Akbar okulunda siyaset eğitimi almış, daha sonra Harbiye'de okuyarak askeri eğitim almıştır[51]. Annesi Ulya Hazret-i Sırac-ül Havatin sayesinde kabileler arasında çok büyük itibar edinmiştir[52]. İngiliz karşıtlığı ile bilinen Amanullah Han gençliğinde Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Alman heyeti ile bağlantı kurarak İngilizlere karşı savaş grubu oluşumu içerisinde yer almıştır[53]. Amanullah Han'ın da içinde bulunduğu bazı gençler, Genç

49 Rasanayagam, **a.g.e.** s. 18.

50 Amanullah han bu evliliklerinden önce iki defa "mutsuz" evlilik yapmıştır. Birinci evliliğini 16 yaşında iken yapmış, bu evliliği bir kaç gün sürmüş ve boşanma ile sonuçlanmıştır. Daha sonra 18 yaşında Şahzade Hanım adında soylu bir hanım ile evlenmiş, bu eşi; oğlu Hidayetullah'ı doğururken hayatını kaybetmiştir. Her iki evlilik de Amanullah Han'ın annesi Ulya Hazret tarafından ayarlanmıştır. Sonraki Kraliçe Süreyya ve Aliye Begüm evlilikleri Amanullah Han'ın kendi seçimi ve arzusu ile yapılmıştır, (Leon B. Poullada, **Reform and Rebellion in Afghanistan, (1919-1929),** Cornell University, Ithaca and London, 1973, s. 40).

51 Amanullah Han, Habibullah Han'ın askeri eğitim alan ve orduyu yakından tanıyan tek oğludur.

52 Habibullah Han'ın oğullarından; sadece Amanullah Han'ın annesi Ulya Hazret-i Sırac-ül Havatin Peştun'dur. Bu sebeple Amanullah Han, annesinin Peştun kabileleri arasındaki prestijinden faydalanmıştır, (Poullada, **a.g.e.,** s. 37).

53 Aliye Yılmaz, "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 21, Mayıs 2010, 155–165, s. 155–156, 164.

Osmanlılar (Jön Türkler)'dan etkilenerek "Genç Afganlılar"ı[54] kurmuşlardır[55].

Amanullah Han, babası Habibullah Han öldüğünde Kabil'de Kral Naibi olarak bulunmaktadır. Ölen kralın kardeşi Nasrullah Han cenaze kalkmadan Celalabat'ta kendini emir ilan etmiştir. Çevresindeki birkaç kişi ile orada bulunan Habibullah Han'ın en büyük oğlu Şehzade İnayetullah[56] da hakkını düşünmeden amcası Nasrullah Han'a biat ederek emirliğini tanımıştır. Ancak bu duruma itiraz eden birisi vardır: Amanullah Han. Kısa bir tereddüt sonra orduyu da arkasına alarak 22 Şubat 1919'da emirliğini ilan ettirmiştir. Bu durum Kabil halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Kuruluşunda, emeği Amanullah Han'ın bulunan "Genç Afganlılar" Amanullah Han'dan başka kimseyi Afgan tahtına layık görmediklerini, ilan ederek coşkun gösterilerle ona biat etmişlerdir[57]. Bu gelişmeler üzerine Celalabat'ta bulunan Nasrullah Han, genç subaylar tarafından hal edilmiştir. Bunun üzerine 27 Şubat 1919'da Nasrullah Han'ın bir haftalık saltanatı sona ermiştir. Başkumandan Nadir Han, Emir'in katlinden sorumlu tutularak devrik Nasrullah Han ile birlikte Kabil'e getirilmiştir. Kabil'e getirilen Nasrullah Han suikast sebebiyle tutuklanmış ve hapsedildiği cezaevinde ölmüştür[58]. Ancak Nadir Han için durum böyle olmamış; "*suç masum bir şahıs üzerine yıkılarak*" -ileride Afganistan tahtına geçecek olan- Nadir Han kurtarılmıştır[59].

---

54 Genç Osmanlılar (Jön Türkler)'ı bünyesinde barındıran İttihat ve Terakki Fırkası, Abdullah isimli özel temsilcisini Afganistan'a göndermiştir. Bu şekildeki işbirliği gayretleri çok işe yaramıştır. "*Afganistan aydınları arasında oluşan Türkiye yanlı çevre, Türklerin yaptığı çabaların boşuna gitmediğini kanıtlamıştır*", (Rabmanhoca İmamhocarev, "Afganistan ve Türkiye", Atatürk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 17, Erzurum, 2001, 261-266, s. 261-262).

55 M. Hassan Kakar, **Afghanistan,** University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1995, s. 4.

56 Şehzade İnayetullah Han da Mahmut Beğ Tarzi'nin kızı ile evlenmiştir. Yani kardeşi Amanullah Han ile iki kız kardeş ile evlenerek bacanak olmuşlardır, (Christopher M. Wyatt, **Afghanistan And The Defence of Empire,** I.B. Tauris And Co Ltd, London and New York, 2011, s. 293–294).

57 Mahmut Tarzi'nin hatıralarını kaleme alan Özmen, Batılı kaynaklara dayanarak; Amanullah an'ın Afgan emirliğine (krallığına), "memur ve askerlere yüksek maaş vaadinde bulunarak", Barakzailerin desteğini alarak ve kayınpederi Mahmut Tarzi'nin de rolü ile geldiğini ifade etmiştir, (Özmen, **a.g.e.** s. 71).

58 Özmen, **a.g.e.** s. 71.

59 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 29.

Amanullah Han, Afganistan'a hâkim olduktan sonra İngilizlerden tam bağımsızlık talep etmiştir. Bu konudaki görüşmeler, iki taraf arasında bir savaşın başlamasına yol açmıştır[60]. Amanullah Han, 5 Mayıs 1919'da İngilizlere karşı cihat ilan etmiştir. Bağımsızlık Savaşı, Kurtuluş Savaşı[61] şeklinde de isimlendirilen Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı[62] sonunda Ravalpindi Ateşkes Antlaşması (8 Ağustos 1919)[63] ve Kabil Antlaşması (22 Kasım 1919) sonucunda Afganistan tam bağımsızlığına kavuşmuştur[64]. Böylece Gazi Amanullah Han[65] bağımsız Afganistan'ın ilk kralı olmuştur[66]. Bağımsız Afganistan'ı ilk tanıyan ülke Sovyet Rusya, Sovyetleri ilk tanıyan ülke de Afganistan olmuştur. Sovyet Sefiri Michel Bravin 12 Eylül 1919'da Kabil'e gelmiş, Kabil'e gelen ilk devamlı elçi olmuştur[67].

---

60 Anti İngiliz tutumuyla bilinen Amanullah Han, kral olmasının ardından başlattığı savaşta; üç kolordu ile İngilizlere taarruz etmiştir. 8 Mayıs 1919'da Hayber Geçidi'ni aşan Afgan birlikleri büyük baiarılar elde etmişlerdir.

Üç kolordu halinde tertibatlanan Afgan Birlikleri; 75 Piyade Taburu, 21 Süvari Alayı ve 280 parça modern toptan oluşan topçu birlikleri halinde teşkilatlanmıştır. Afgan Ordusu; 50.000 askerden oluşmakla birlikte bunları 80.000 kişilik kabile kuvvetleri desteklemiştir.

Buna karşılık muhasımları; Hintlilerden oluşan 8 Piyade Tümeni, 5 bağımsız Piyade Tugayı, 3 Süvari Tugayı, 8 İngiliz Piyade Alayı, 2 İngiliz Süvari Alayından oluşmuştur.

Bu savaşın sonucunda İngilizler, tam sayısı bilinmemekle birlikte az bir kayıp vermesine rağmen; Afganlılar 4.000 kayıp vermişler, şehirleri ve köyleri yakılıp yıkılmıştır, (Fremont-Barnes, **a.g.e.,** s. 80-85, 91).

61 İleride Afgan Kralı olacak Nadir Han bu savaşta güney cephesinde Kolordu Komutanı olarak büyük Askeri başarılar elde etmiştir, (Loyn, **a.g.e.** s. 169); Bu konuya aşağıda deyinilecektir.

62 Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi açılış konuşmasında İngiliz gazetelerine dayanarak Afgan başarısından söz etmiş, "mazlum milletler" davasını savunmuştur, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 34–35).

63 8 Ağustos 1919 tarihli Ravalpindi Antlaşması, beş maddelik bir antlaşma olup, bu antlaşmaya ile Afganistan'ın tam bağımsızlığı İngilizler tarafından kabul edilmiştir. Bağımsızlık sonrası Afganistan; 28 Şubat 1921'de Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması, 1 Mart 1921'de de Türkiye ile bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır, (Özgür Çınarlı, **Afganistan'daki İç Savaş ve Dış Müdahale (1989-2001),** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 38, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)).

64 Loyn, **a.g.e.,** s. 170.

65 Amanullah Han'a İngilizlerle gazasından yani savaşından dolayı "Gazi" unvanı verilmiştir, ("De Milli Kahraman De Şahadet De Yevulasimi Kaliz-i Av De Şehit De Oney Pavyar", **Mah name-i Ordu,** Urgan-ı Neşaret-i Vüzaret-i Defa-i Milli Afganistan, Sayı: 962, Vogi 1391, s. 31); Rob Johnson, **The Afghan Way of War,** Hurst And Company Ltd., London, 2011, s. 13.

66 Yılmaz, **a.g.m.,** s. 156.

67 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 158.

1.2. Kabil'e İlk Türk Diplomatik Temsilcisinin Atanması

Bu arada Türkiye'de Kurtuluş Savaşı (19 Mayıs 1919–9 Eylül 1922) başlamış[68], Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, 3 Mayıs 1920'de ilk Ankara Hükümeti kurulmuştur. Ankara Hükümeti ilk icraatlarından birisi Bakü ve Kabil'de diplomatik temsilcilikler açmak olmuştur. 18 Ağustos 1920'de Binbaşı Abdurrahman Samadani Bey[69] Afganistan mümessilliğine atanmıştır. Abdurrahman Samadani

68 Kurtuluş Savaşı'nda fiilen görev alan Afganlılar vardır. Bunlardan biri Binbaşı Abdurrahman Samadani Bey'dir. Abdurrahman Samadani Bey daha sonra ilk Kabil Mümessili (Diplomatik Temsilci) olarak atanmıştır.
Seyyid Cemaleddin Afgani, Mahmut Tarzi ile birlikte 1896'da John William Draper'in "Din ve Fen Arasındaki Savaş Tarihi" adlı eserini Türkiye'ye tanıtmıştır. Bu eser sonradan Ahmet Mithat Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 9 Mart 1897'de İstanbul'da vefat etmiş, Nişantaşı Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bilahare Afganistan Hükümeti'nin talebi üzerine naşı Afganistan'a getirilerek Kabil Üniversitesi yakınlarına defnedilmiştir, (**Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 57). Seyyid Cemaleddin Afgani hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. **İslam Ansiklopedisi,** C:3, MEB Yay., Eskişehir, 1997, ss.81-85. Seyyid Cemaleddin Afgani, 1882 yılında Sultan Abdülhamit'e yaptığı telkinlerle Osmanlı'da "İslamcılık" fikrinin sistem olarak yerleşmesini sağlamıştır, (Aybars, **a.g.e.,** s. 44); 1890'ların başından itibaren Seyyid Cemaleddin Afgani kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar Müslimanları uyandırma ve canlandırma hareketlerine girişmiştir, (Poullada, **a.g.e.,** s. 35); Milletvekili ve Milli Şair Mehmet Emin Yurdakul Cemaleddin Afgani hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: "*Fikir ve hayat sahasında mürşidi rehberim, Şarkın (Doğunun) teceddüt (yenilik) ve inkılap ruhunu, hak ve hürriyet mefhumunu (kavramını) gençliğime nefes eyleyen* ***Cemalettin Efgani'dir.*** *Kalbimi mukaddes ateşin alevleriyle tutuşturan, onun, ilahi nağmesinin ilhamlarıdır"* demiştir, (Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 3. Cilt (1923 -1927),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, Ankara, t.y., s. 732).

69 Gazi ve Şehit Binbaşı Abdurrahman Gulam Samadani (Peşaveri) Bey, Peşaver'in zengin ailesi Samedanilerin çocuğu olarak 1886'da Peşaver'de doğmuştur. Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde okurken Osmanlıya yardım için İstanbul'a gidecek Hindistan Hilal-i Ahmer Tıbbiye Heyetine dâhil olarak Aralık 1912'de İstanbul'a gelmiştir. Balkan Savaşları, Çanakkale'den Irak'a ve Kut'ül Amare'de Osmanlı Ordusu'nda vurulmuş, yaralanmış ve esir düşmüştür. Esaret sonrası İstiklal Harbi'ne katılmıştır. Anadolu Ajansı'nın ilk çalışanı olarak kayıtlara geçen Samadani (Peşaveri), ajansta çalıştığı süre boyunca özellikle Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı katliamların Avrupa kamuoyuna duyurulmasına çaba harcamıştır. Binbaşı Abdurrahman Samadani Bey, 25 Haziran 1922'de Kabil'deki Türkiye Diplomatik Temsilciliği görevini Fahrettin Paşa'ya teslim ettikten sonra ailesinin bütün ısrarlarına rağmen Peşaver'e dönmemiş, Anadolu'daki görevine katılmıştır. Hiç evlenmeyen Abdurrahman Samadani Bey, 21 Mayıs 1925'te İstanbul Nişantaşı'nda evine dönerken – maiyetinde bulunduğu Ruf Orbay'a benzetildiğinden dolayı, Rauf Bey'in hasımları olan 3 kişi tarafından- tabancayla vurularak yaralanmış, 30 Haziran 1925'te şehit olmuş, İstanbul Maçka Mezarlığı'na defnedilmiştir. Geride bıraktığı, 3 madalya ve askeri üniforması Rauf Orbay tarafından Peşaver'deki ailesine gönderilmiştir. Sonradan Peşaverli Abdurrahman Bey'in ismi, okuduğu Aligarh Üniversitesi'nde kaldığı yurt binasına verilmiştir, (Anadolu Ajansı Resmi İnternet Sitesi, http://www.aa.com.tr/tr/yasam/309653--aanin-ilk-calisani-pesaverli-abdurrahman-bey, (Erişim tarihi: 28.01.2015).

Bey 20 Ağustos 1920'de Ankara'dan ayrılmış, Erzurum ve Nahcivan'a uğramış, Moskova üzerinden Kabil'e ulaşmıştır[70]. Abdurrahman Samadani Bey Umur-u Hariciye Vekili Muhtar Bey ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzalı 18 Ağustos 1336 (1920) tarihli itimatnamesini Kral Amanullah Han'a sunmuştur. Abdurrahman Bey itimatnamenin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın Kral Amanullah Han'a Hicri 3 Zilhicce 1338 ve 18 Ağustos 1336 (1920) tarihli bir de mektubunu sunmuştur. "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan Afgan Şehametlu Amanullah Han Aram Allah Teali İcla Hazretlerinin Huzur-u Emaret Penahilerine*" başlıklı mektup "*Bismillahirrahmanirrrahim*"le başlamıştır. Mektup'ta Mustafa Kemal Paşa, Sevr Antlaşmasının İstanbul Hükümeti'ne zorla dayatıldığını ve Sevr'in baş mimarı İngiltere'nin "*amansız ortak düşman*" olduğunu ifade etmiştir. Yine mektupta Mustafa Kemal Paşa, "*Dini sağlamlığı*[71] *ve seçkin milli özellikleri ile ayrıcalıklı soylu Afgan halkı*" şeklinde samimiyet içeren ifadelere yer vermiştir[72].

Abdurrahman Samadani Bey, -sonradan Kabil Büyükelçisi olacak olan- Bakü Temsilcisi Memduh Şevket (Esendal) Bey'den sonra Türkiye'nin ikinci diplomatik temsilcisi olma unvanını ve şerefini kazanmıştır[73]. Binbaşı Abdurrahman Samadani Bey'in, Kabil'deki Türkiye Diplomatik Temsilciliği görevi –Fahrettin Paşa'ya devredeceği- 25 Haziran 1922'ye kadar devam etmiştir[74].

70 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 39.

71 Sovyetler, 1920'de Müslümanların kontrolünü ele alabilmek maksadıyla Amanullah Han'ı halife yapmayı düşünmüşlerdir. Gerekçelerini ise "Halife'nin işgal altındaki İstaanbul'da İngilizlere esir olması" olarak göstermişlerdir. Fakat Amanullah Han bu oyuna gelmemiştir. Bu dönemde de önceki dönemlerde olduğu gibi Cuma hutbeleri, Halife olarak Osmanlı Padişahı adına okunmaya devam edilmiştir. Hatta son Osmanlı Padişahı Vahidettin'in 17 Kasım 1922'de yurdu terk etmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen yeni halife Abdulmecit Efendi'ye de biat edilmiştir. Kasım 1922'de Kabil'de bulunan İngiliz Temsilcisi Londra'ya gönderdiği raporda "Afganistan Müslümanlarının hutbelerde Abdulmecit'in adını zikrettiklerini" bildirmiştir, (Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk,** Bilge Yayınevi, Ankara, 1999, s.116, 161).

72 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 40–43.

73 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 39.

74 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 135.

1.3. Ahmet Cemal Paşa'nın Afganistan Ordusunu Güçlendirme Çabaları

Türkler ile Afganlılar arasındaki dostluğun gelişmesinde büyük emekleri olan ve 1920–1922 tarihleri arasında Afganistan'da faaliyet gösteren Türk büyüklerinden birisi de Ahmet Cemal Paşa'dır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyeti üzerine Talat, Enver ve Cemal Paşalar memleketi terk etmişlerdir[75]. Önce Almanya'ya giden paşalar daha sonra Rusya'ya geçmişlerdir. İttihat ve Terakki Fırkası'nın dışarıdaki bu liderleri Afganistan'ın da içinde bulunduğu "Asya Müslümanları Federasyonu" kurma çabası içine girmişlerdir. Bu durum üzerine İngilizler panik içerisinde Musul aşiretlerini Türkiye'ye karşı silahlandırmaya başlamışlardır. 1920'lerde Avrupa cephesinde bu gelişmeler olurken Rusya Sosyalist Enternasyonal'i devreye sokarak ihtilal propagandasını Afganistan, İran ve Hindistan'a doğru yayma çabası içine girmiştir[76].

Bu şartlar altında Osmanlı 4'üncü Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa Afganistan ve Hindistan Müslümanlarına yardımcı olmak maksadıyla Türkistan üzerinden hareket etmiş ve Eylül 1920'de Kabil'e gelmiştir. Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşmüş Türk subaylarını serbest bıraktırarak yanına almıştır. Söz konusu subaylardan altısını Hive'de, altısını Buhara'da bırakarak bunlara, Türkistanlı gençlere Harbiye kursları açmalarını emretmiş, yanında kalan 15–16 subayla birlikte Kabil'e gelmiştir. Kabil'de Kral Amanullah Han tarafından muhabbetle karşılanmış, kendisine Afgan ordusunu yeniden tanzim etme görevi verilmiştir. Cemal Paşa Afgan ordusunun modernizasyonu maksadıyla Amanullah Han'a askeri danışmanlık yapmıştır[77]. Söz konusu görevine başlayan Cemal Paşa, kısa zamanda Afgan ordusuna yeni bir hava getirmiştir[78]. Rusya'dan getirdiği

75 Daha sonra Talat, Enver ve Cemal Paşalar gıyaplarında yargılanmışlar ve 5 Temmuz 1919'da idamlarına mahkûm edilmişlerdir, (**Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 36).

76 Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918–1926,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 82, 84.

77 Poullada, **a.g.e.,** s. 113.

78 Günümüzde Afgan Milli Ordusu'nda birçok Askeri ifade ve terimler o günden kalma kelimelerdir. Görüştüğümüz eski askerler, "karakol, karavana" gibi ifadelerin 1920'lerden Türk Subaylarından öğrendiklerini ifade etmektedirler. Halen Afgan Milli Ordu'sunun kullandığı birçok ifadenin yanı sıra nöbetçi için kullandıkları "nöker" ifadesi eski Türklerde

Türk subaylarından da yararlanarak bir Örnek Alay (Kıt-ayı Numune) kurmuştur. Bu alaya modern harp sanatını öğreterek Amanullah Han'ın büyük teveccühünü kazanmıştır[79]. Bu alaydan ileride bir tümen veya kolordu kurulması planlanmıştır. Ancak Amanullah Han Türk subaylarının kurduğu bu Numune Alayı'ndan şüpheye düşmüş ve bu alayı dağıtmıştır. Amanullah Han'ı bu yola itmek için söylenenler arasında Türkiye ve İran'da askerlerin[80] hükümdarları devirdikleri anlatılmıştır[81].

Ahmet Cemal Paşa Afganistan'ın Türkiye'den sonra kuvvetli bir İslam devleti olmasını, Afganistan'ın modernleşmesini samimi bir şekilde istemiştir. Güney'deki Afgan kabilelerini[82] de içerisine alan güçlü bir Afganistan ile Hindistan Müslümanlarının İngiliz esaretinden kurtulabileceğini Amanullah Han'a ve Mustafa Kemal Paşa'ya anlatmaktan çekinmemiştir. Bu maksatla 16 Haziran 1920'de Moskova'dan "*Kardeşim Mustafa Kemal Paşa*" hitabıyla yazdığı mektupta Afgan Ordusu'nun ıslahı için kurmay heyetine ve subaylara ihtiyacı olduğunu söyleyerek bunların gönderilmesini söylemiştir. Öte yandan kendisinin de Ankara Hükümeti'nin Kabil sefiri olarak atanmasını istemiştir. Cemal Paşa ayrıca 13 Ağustos 1920 tarihli uzun bir mektup daha yazarak Afganistan'daki durumu anlatarak ve isteklerini yenilemiştir. 29 Eylül 1920'de Herat'tan bir mektup daha yazarak; Afgan gazeteleri tarafından kendisinin (Cemal Paşa'nın) gelişini bayram gibi duyurulduğunu yazmıştır. Öte yandan Cemal Paşa, Hariciye Veziri Mahmut Beğ Tarzi'ye

genel Asker ifadesi için kullanılmıştır. Öte yandan günümüzde Afgan Ordusu'nda kullanılan rütbeler ve işaretleri Türk Ordusu'na çok benzemektedir. Kademelendirme, günümüz Türk Ordusu yapısının hemen hemen aynısı hüviyetindedir.

79 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 164–168.

80 Amanullah Han, İran'da -1920 darbesi ile başlayan ve 15 Aralık 1925'de Kaçar hanedanlığına resmen son verilen- hükümdarlığın Kaçar hanedanından Safevi hanedanlığına geçiş sürecinde; Osmanlı tarafından eğitilen subayların başrolü oynadıklarına ikna edilmiştir. Danışmanları tarafından Amanullah Han'a "Türklerin çok teşkilatçı oldukları ve istedikleri yerde iktidarı belirleme gücüne sahip oldukları, sosyal ve siyasi yapıyı istedikleri gibi şekillendirebilecekleri" fikri benimsetilmiştir, (Asghar Alam Tabriz, **Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara, 2004**,** s. 11, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

81 Kral Amanullah Han'ın devrildiği 1928 ayaklanmasında başrolü oynayan Beçe-i Saka (Sucunun Oğlu) lakaplı Habibullah Kalakani, Cemal Paşa'nın kurduğu Numune Alayı'nda onbaşı olarak bulunmuştur, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 54).

82 Günümüzde bu kabileler Pakistan sınırları içerisinde yer almaktadır ve Afganistan-Pakistan ilişkilerini zehirleyen en önemli problem sahası olarak ortada durmaktadır.

Afgan siyaseti hakkında görüşlerini yazarak vermiştir. Burada Sovyet yanlısı bir tutumu Afganistan'a önermiştir[83]. Mustafa Kemal Paşa 27 Ekim 1920'de verdiği cevapta; Cemal Paşa'ya Afganistan'da yaptığı faaliyetlerden dolayı teşekkür etmiş, fakat Türk Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiğini ve subaylara cephelerde ihtiyaç duyulduğu için olumlu karşılanamayacağını bildirmiştir[84]. Fakat 21 Aralık 1920'de Milli Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'ya Cemal Paşa'dan gelen mektubu da ekleyerek verdiği talimatta[85] Afganistan'a istenen yardımların yapılmasını istemiştir[86].

Afganistan'a Almanya'dan silah ve mühimmat satın alarak Afgan ordusunu güçlendirmek için Eylül 1921'de Kabil'den yola çıkan Cemal Paşa Moskova'ya hareket etmiştir. Moskova'dan Mustafa Kemal Paşa'ya 12 Kasım 1921 tarihli, yine "Kardeşim Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" hitabıyla yazdığı mektubunda; yapacağı işleri sıralayarak subay isteğini yenilemiştir. Ayrıca Cemal Paşa 16 Kasım 1921 tarihli "*Kardeşim Mustafa Kemal Paşa*" hitabıyla yazdığı mektupta subay ihtiyacını tekrarlamıştır[87].

---

83 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 44–49.

84 Türk istiklal Harbi'nin en karanlık günlerinde Milli savaştan subayların çekilip gönderilmesi ve bu sebeple olumsuz tutum takınılması Afaganistan penceresinden makul karşılanması değerlendirilse de Mustafa Kemal Paşa tarafından talebin karşılandığı görülecektir. Hâkimiyeti Milliye gazetesinin 9 Mart 1921 tarihli ve 128 sayılı haberine göre: *"...Afganistan'a Askerî Heyet Gidiyor: Türkiye Büyük Mllet Meclisi Hükümetinin öteden beri geçerli olan dostça ilişkilerini bir kat daha arttırmak amacıyla Afgan Emiri tarafından vuku bulan davet üzerine, millî hükümetçe teşkil edilen mühim ve güzide bir askerî kurulun Kâbil yönüne hareket ettiği belgeli olarak haber alınmıştır"* denilmektedir, (Ersin Çelikkanat, **Atatürk'ün Afganistan'a İlgisi, Bakışı, Türk-Afgan İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Günümüze Yansımaları**, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul, 2008, s. 4-8. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)).

85 Mustafa Kemal Paşa'nın Afganistan'a subay heyetinin gönderilmesine yönelik 21 Aralık 1920 tarihli talimatında; Güçlü bir Afgan Ordusu oluşturmak için yetenekli subayların seçimine özen gösterilmesini, gönderilecek subayların politikaya bulaşmamalarını ve halka kendilerini sevdirmeleri istenmiştir. Giden subayların Türk Ordusu kadrosunda yer almakla birlikte Afgan Hükümeti personeli gibi hareket etmelerini emretmiştir, (Esat Arslan, "Mustafa Kemal'in Yaptığı İnkılâpların İran ve Afganistan'a Yansımaları", **Atatürk ve Atatürkçü Düşünce,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s.50–51).

86 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 37.

87 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 168–171.

Mustafa Kemal Paşa 1 Ocak 1922'de verdiği cevabi mektubunda "*Afganistan'daki yaptığı hizmetlerin Türk Milleti ve Türk yurdu için faydalı olduğunu*" yazmıştır. Öte yandan Cemal Paşa Afganistan'a teknik yardım için yurt dışında bulunduğu sırada gıyabında Afgan Hükümeti ve Kral tarafından Afganistan Ordusu Genel Müfettişliğine tayin edilmiştir[88].

Cemal Paşa, Avrupa Devletleri'nin Afganistan'ı tanıması için Almanya'ya gelen General Muhammed Veli Han başkanlığındaki Afgan heyetiyle buluşmuş onları önce Alman hükümeti üyeleriyle sonra da Paris'e götürerek Fransız devlet adamlarıyla tanıştırmıştır. Böylece Afganistan'ın her iki Avrupa devleti tarafından tanınmasına önayak olmuştur. Öte yandan Enver Paşa'nın Sovyetlere karşı mücadeleye başlaması üzerine Cemal Paşa'dan da şüphelenen Sovyet Hükümeti, Cemal Paşa'nın teminatına rağmen Afganistan'a dönmesine izin vermemiştir. Fakat Afganistan'a samimi olarak hizmet etmek isteyen Cemal Paşa Sovyetlerin bu engellemesine aldırmamış Afganistan'a doğru yola çıkmıştır. Yolda Tiflis'te bir kiralık Ermeni katiline Cemal Paşa'yı arkadan vurdurtmuşlar ve sonra da kiralık katili ortadan kaldırmışlardır[89]. Ahmet Cemal Paşa, Tiflis'te yaverleri ile birlikte şehit edilmiştir. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa cenazeleri Erzurum'a nakil ettirmiş, Karskapı'da 3'üncü Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa için yaptırılan şehitliğine[90] defnedilmiştir"[91].

88 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 39.

89 Saray, **Afganistan ve Türkler**, s. 185–186.

90 Bu şehitlik, halen bütün görselliği ve ihtişamıyla Erzurum Karskapı mevkiinde, bağrında şehitleriyle ziyaretinizi beklemektedir. Afganistan kahramanı, Dördüncü Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa Karskapı Şehitliğinde yaverleri ve diğer şehitlerle beraber koyun koyuna yatmaktadır. Günümüzde şehitliğin bakım ve idamesi 9'uncu Kor. 109'uncu Topçu A.K.lığı ve Mu.Bl.K.lığı tarafından büyük bir itina ile sürdürülmektedir, (Mustafa Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği,** Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 119, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)).

91 Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizin Esasları**, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, Timaş Yay., İstanbul, 1991, s.10.

1.4. Türk-Afgan Dostluk Antlaşması (1921)

Türkiye ile Sovyet Hükümeti arasında bir antlaşma için Moskova'da görüşmelere başlanmıştır[92]. Konferans'ta Türkiye, Hariciye Vekili ve Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey başkanlığında, Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) Paşa temsil etmişlerdir. Sovyet Hükümetini ise Hariciye Komiseri Çiçerin ve Merkez İcra Komitesi Üyesi Celal Korkmazov temsil etmişlerdir[93]. Sovyetlerle bu antlaşma 18 Mart 1921'de imzalanmıştır[94]. Bolşeviklerle yapılan bu görüşmeler sırasında Moskova'da bulunan Türk Heyeti, yeni bir imkânla daha karşılaşmış ve orada Afgan temsilcileriyle tanışmışlardır[95].

Afganlılar Türk Heyeti üyelerine son derece dostluk ve yakınlık göstermişler, Moskova'daki Afgan temsilcileri, Türk-Afgan yakınlaşmasını bir anlaşmayla pekiştirmek arzusunda olduklarını belirtmişlerdir. Afganlılar da Ruslarla Dostluk Antlaşması için Moskova'da bulunmaktadırlar. Moskova'da devam eden görüşmeler sonucunda 28 Şubat l921 de Sovyet Rusya ile Afganistan arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır[96].

Öte yandan Türk-Afgan Dostluk Antlaşması için görüşmelere başlanmıştır. Antlaşma metni çalışmaları esnasında Dr. Rıza Nur'un Türkçe taslağını hazırladığı metnin, Farsça (Darice) metninin hazırlanmasında büyük zorluklar yaşanmıştır. Afgan heyetinde Türkçe bilen, Türk heyetinde de Afganca (Darice) bilen personel yoktur. Bu sıkıntılar üzerine Dr. Rıza Nur antlaşma metninin Afganca (Darice) suretini,

92 Türkiye ve Sovyet Rusya heyetleri arasında yapılan görüşmeler sonrasında; 1 Mart 1921 tarihi Türk-Afgan Dostluk Antlaşması'ndan 15 gün sonra 16 Mart 1921'de Türk-Sovyet Antlaşması yani Moskova Antlaşması imzalanmıştır.

93 Ayfer Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy,** Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s.204.

94 Sovyet-Türk Antlaşması 18 Mart 1921'de imzalanmasına rağmen; İstanbul'un işgalinin yıl dönümü olan 16 Mart 1921 tarihinin konulmasına karar verilmiştir, (Özçelik, **a.g.e.** s. s.206).

95 Yusuf Kemal Bey, Hariciye Vekâletine ve Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği 26 Şubat 1921 tarihli raporunda "Moskova'da tam yetkili bir Afgan heyetine *'tesadüf ettiklerini"* bunu nimet bilerek derhal antlaşma yapmak için görüşmelere başladıklarını" bildirmiştir, (Özçelik, **a.g.e.** s. s.204).

96 Saray, **Afganistan ve Türkler**, s. 158; Cemal Paşa, Afganistan-Sovyet Rusya arasındaki görüşmeleri kendisinin organize ettiğini anlatmıştır.

Arapça bilgisinden de yararlanarak Afgan heyetinden Suriyeli bir heyet üyesine kaleme aldırmıştır[97]. Türkçe yazdığı metni Arapçaya çevirmiş, Suriyeli Afgan temsilcisinden Dariceye çevirmesini istemiştir. Daha sonra hazırlanan metin üzerinde -sözlü müzakere ile- Dr. Rıza Nur tarafından düzeltmeler yapılmıştır[98]. Antlaşma metni Afgan temsilcileri tarafından hiçbir değişikliğe gerek duyulmadan aynen kabul edilerek 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmıştır[99]. Bu antlaşmayı Afganistan adına Tam Yetkili Büyükelçi General Muhammed Veli Han ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Hariciye Vekili ve Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey ve Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey imzalamıştır[100].

On maddeden ibaret olan Türk-Afgan antlaşması ile Türkiye, Afganistan devletinin bağımsızlığını tanıyan ikinci devlet olmuştur[101]. Bu antlaşma ile Türkiye'yi tanıyan ilk ülke Afganistan olmuştur[102]. Düşmanla savaş halindeki bir Türkiye için antlaşmanın maddeleri çok tatminkâr değildir, ancak zor şartlar altında dayanak arayan iki devlet için, kaçırılmayacak bir dostluk ve kardeşlik fırsatı olarak tarihe not düşülmüştür. Rusların Afganistan'la antlaşma imzalamakta tereddüt gösterdiği bir zamanda bu antlaşma, kardeşlerimizin ve bizim imdadımıza yetişmiştir. Türk-Afgan Antlaşması, Ankara Hükümeti'nin hukukî ola-

97 Görüldüğü üzere her haliyle antlaşma hazırlıksız olarak vücuda getirilmiştir. Yaşananlar, Yusuf Kemal Bey'in "tesadüfen karşılaşma" aktarımını doğrulamaktadır.

98 Antlaşma metni incelendiğinde Türkçe metin ile Darice metin arasında -esasa ilişkin olmamakla birlikte- farklılıklar olduğu görülecektir. Bu durum yukarıda anlatıldığı üzere çeviri farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

99 **Türk Dünyası El Kitabı,** C: 1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1992, s. 522.

100 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 55.

101 Yukarıda da bahsedildiği üzere, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Sovyet Rusya olmuştur. Afganistan-Türkistan sınırının Amu Derya olması 1877'de belirlenmişti. Afganlıların Ruslarla yaptıkları 1921 tarihli Antlaşma ile bu sınırları her iki taraf da kabul etmiştir, (Baymirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi,** Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2004, s.115).

102 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 40; Her yıl 1 Mart tarihi, Afgan-Türk günü olarak Afganistan'da kutlanmaktadır. Kabil Türk Büyükelçiliği tarafından çeşitli etkinlikler yapılmakta, Afganistan devlet ricali tarafından da gün kutlanmakta, ağaç dikme bayramı yapılmakta ve bu faaliyetlere Afgan basını çok önem vermektedir.

rak yapmış olduğu ikinci antlaşma olmakla birlikte[103] ilk uluslar arası siyasi antlaşmadır[104].

Zamanın şartları için değil adeta ilerisi düşünülerek imzalanan bu antlaşma, iki devlet arasında çeşitli konularda işbirliğinin gelişmesine yol açmıştır. Antlaşmanın yedinci maddesi gereğince Türkiye Afganistan'a öğretmenler ve subaylar[105] göndermiş[106], Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından ilişkiler gelişmiş, gönderilen öğretmen ve subayların sayısı artırılmıştır[107].

Türk-Afgan Antlaşması ve Türk-Sovyet Antlaşması ikisi birden 7 Temmuz 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunularak görüşmelere başlanmıştır. Türk-Afgan Antlaşması 21 Temmuz 1921 tarih ve 140 Sayılı Kanunla kabul edilmiş, Türk-Sovyet Antlaşması aynı tarih ve 141 Sayılı Kanunla kabul edilmiştir[108]. Türk-Sovyet Antlaşması 201 kabul oyuna karşılık 15 ret ve 1 çekimser oyla kabul edilmesine

103 Türkiye'nin yaptığı ilk antlaşma 3 Aralık 1920'de Ermenilerle imzalanan Gümrü antlaşmasıdır, (Aybars, **a.g.e.,** s. 451).

104 Afgan heyeti bu antlaşmanın şerefine bir de ziyafet vermiş, bu davete Enver Paşa'da başında kalpağı ile katılmış ve Afganlıların büyük saygısına mazhar olmuştur, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 56).

105 Bu dönemde Afganistan'a gönderilenlerden birisi de Binbaşı Nurettin (Özdemir) Bey'dir. Binbaşı Nurettin Bey, Hücum Taburu Komutanı olarak katıldığı Sakarya Muharebesi'nde yaralanmış, 6 ay tedavi ve hava değişimi almıştır. Hava değişimi süresi içinde piyade talim ve terbiye uzmanı olarak Afganistan'a gelmiştir. Nekehat dönemi ve sonrasında Afganistan'da görev yapmıştır, (Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 3. Cilt (1923 -1927),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, Ankara, t.y., s. 597).

106 Türk Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği Türkiye'nin işgal altında olduğu günlerde Türkiye Afganistan'a subaylar göndererek Afgan Ordusu'nu eğitmiştir. Afganistan halkı bunu hiçbir zaman unutmamıştır. Kabil'de ISAF'ın Komutanı olarak görev yapan Tümgeneral Hilmi Akın Zorlu bir hatırasını şöyle anlatmıştır: "Bir defasında 80 yaşlarında bir Afgan benimle görüşmek istedi. Geldi, konuştuk, 40–50 yıl önce Türkiye'de eğitim gören emekli bir generalmiş. Boynuma sarıldı, ağladı ve bana 'Türkiye'nin eğitim sisteminden saptık, başımıza bu işler geldi' dedi. Devlet Başkanı Hamit Karzai ve eski Kral Zahir Şah da bana aynısını söylediler, (Mustafa Oral, "Emperyalizm Karşısında İlk Bağımsızlık Mücadelesi: Türk Kurtuluş Savaşı", **Atatürk ve Atatürkçü Düşünce,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 194).

107 Mehmet Gönlübol vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1973),** Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 61-65.

108 Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – I. Dönem 1. Cilt (1919 -1923),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 4, Ankara, 1994, s. 599–600; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – I. Dönem 3. Cilt (1919 -1923),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1993, s. 628.

rağmen Türk-Afgan Antlaşması oy birliği ile kabul edilmiştir[109]. Onayı müteakip söz konusu antlaşma 21 Temmuz 1921 (1337) tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır[110].

Türk-Afgan Antlaşması İngiltere'de kaygı ve kuşku meydana getirmiştir. Antlaşmanın gizli maddeleri olduğu inancı yerleşmiştir. Oysa antlaşmanın gizli maddeleri yoktur[111]. İngilizler, "antlaşmanın kendileri aleyhine yapıldığı" değerlendirmesine varmışlardır. Öte yandan İngilizler; Afganistan ordusunu modernize etmeye çalışan Cemal Paşa'nın Afgan Ordusu'nun başına ve Fahrettin Paşa'nın da Kabil Elçiliğine bu antlaşmaya göre atandığı düşüncesine kapılmışlardır[112].

Antlaşma, Afganistan'da Amanullah Han tarafından ancak 12 Ekim 1922'de onaylanabilmiştir. Türkiye'nin Kabil Sefiri Ömer Fahrettin (Türkan) Paşa ile Amanullah Han antlaşmayı tasdik etmek üzere yürüyerek Abdgah (Iydgah)[113] Camii'ne gitmişlerdir. Kral'ın antlaşmayı kalabalık bir halk huzurunda onaylamasını müteakip Amanullah Han Türk bayrağına, Fahrettin Paşa'da Afgan bayrağını sarınmış halde dua etmişlerdir[114].

Fakat Amanullah Han, antlaşmanın onayını beklemeye lüzum görmeden antlaşmanın "Türkiye ile Afganistan'ın birbirlerinin başkentlerinde karşılıklı elçilikler açmalarını öngören" 6'ncı maddesi gereği, Sultan Ahmet Han'ı ilk Afgan elçisi olarak tayin etmiştir. Sultan Ahmed Han'ın başında bulunduğu Afgan elçilik heyeti 9 Nisan 1921'de Ho-

109 Özçelik, **a.g.e.,** s. s.207.

110 Düstur, III. Tertip, Cilt.2, Sayfa.70; T.C. Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://ua.mfa.gov.tr/ (Erişim tarihi: 04.11.2014).

111 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 60.

112 Poullada, **a.g.e.,** s. 249; Oysa durum yukarıda izah edildiği üzere tamamen farklıdır. Cemal Paşa kendi inisiyatifiyle fakat Mustafa kemal Paşa'ya da bilgi vererek Afgan Ordusu'nda görev almıştır. Fahrettin Paşa ise antlaşma gereği karşılıklı elçi atanması öngörüldüğünden tamamen diplomatik gerekçe ile Kabil Elçiliği görevine atanmıştır.

113 Farsça (Darice)'de "Iyd" bayram, "gah" ise mahal demektir. Iydgah Camii Kabil Nehri'ne yakın Kabil Stadyumu'nun karşısında yer alan büyük bir camiidir. Bayram namazlarının kılındığı bu ibadethane, Dost Muhammed zamanında yaptırıldığından ve Afganistan'ın çok sevilen Kralı Dost Muhammed bu camide namaz kıldığından dolayı burası halk arasında halen çok rağbet görmektedir.

114 **Tarihi Fotoğraflarla Türk-Afgan Dostluğu,** Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı ve İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay. İstanbul, 2011, s. 66–73. Söz konusu fotoğraflar Medine Kahramanı Fahrettin Paşa'nın objektifinden günümüze gelebilmiştir.

pa'dan Türkiye'ye girmiştir. Bu sırada 2'nci İnönü Zaferi kazanılmıştır. Sultan Ahmed Han Türkiye'ye gelişinden ve bu zaferden duyduğu sevinci bildirmek için Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafı göndermiştir[115]. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa 12 Nisan 1921'de verdiği cevapta "*kazanılan zafer kadar Afgan dostluğunun ve Afgan elçisini Türkiye'de görmekten gurur ve mutluluk duyduğunu*" bildirmiştir[116].

Anadolu'da her geçtiği yerde ilgi ve sevgiyle karşılanan Sultan Ahmed Han ancak 21 Nisan 1921'de Ankara'ya gelebilmiştir. 25 Nisan 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilen Sultan Ahmed Han güven mektubunu sunmuştur. 10 Haziran 1921 Cuma günü Ankara'da Afganistan elçiliğinin açılması sırasında Mustafa Kemal Paşa, Afgan bayrağını kendisi çekerek verdiği değeri göstermiştir. İki tarafın karşılıklı desteleyici sözleri ile etkileyici konuşmalar yapılmış, Elçi Sultan Ahmed Han konuşmasını "*Doğu'nun ve İslam'ın yücelmesi için Allah'a dua ediyorum*" sözleriyle bitirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmaya verdiği cevapta "*El ele çalışan Türkiye ile Afganistan'ın ortak gayretleri siyasi dünyada önemli denge sağlamak bakımından önemlidir*" demiştir[117]. İstiklal Harbi neticesinde Türk muzafferiyeti üzerine Elçi Sultan Ahmed Han'ın yazdığı tebrik tezkeresi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 13 Eylül 1922 tarihli oturumunda okunmuş ve alkışlanmıştır[118].

1.5. "Medine Kahramanı" Fahrettin Paşa'nın Kabil'e Sefir Olarak Tayini

Türk-Afgan Antlaşması (1921)'nın 6'ncı maddesi gereği Türkiye ile Afganistan'ın birbirlerinin başkentlerinde karşılıklı elçilikler açmalarını öngörmektedir. Afganistan, bu antlaşmanın gereği olarak Sultan Ahmet Han'ı "tam yetkili" sıfatıyla ilk Afgan elçisi olarak tayin etmiştir. Gerçi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de 1920 yılında Binbaşı

115 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 41.

116 Arslan, **a.g.m.,** s. 52-53.

117 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 66–68.

118 **TBMM. Z.C.,** I/23, (13.9.1922), s.4–5.

Abdurrahman Semadani Bey[119]'i Kabil'e mümessil sıfatıyla tayin etmişti. Ancak antlaşma gereği "elçi" gönderilmesi gereği hâsıl olmuştur.

Antlaşma gereği Kabil'e atanacak elçi üzerinde durulmuş, bu maksatla önce Malta'dan sürgünden dönen Farsça bilen Vali Ali Münif Bey'e bu teklif götürülmüştür. Fakat Ali Münif Bey, "*Malta esaretinin yorgunluğu ve aile durumunun müsait olmaması*" gerekçesi ile bu teklifi kabul etmemiştir[120].

Bunun üzerine bir başka Malta sürgünü Fahrettin (Türkkan) Paşa[121]'ya teklif götürülmüş, Paşa'nın kabulü ile 8 Mart 1922'de diplomatik pasaportu hazırlanmış, 18 Mart 1922'de güven mektubu imzalanarak ataması gerçekleştirilmiştir[122]. Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'nın bu göreve atanması[123] ile Türk-Afgan ilişkilerinde "yeni ve dostane" bir dönem başlamıştır[124].

---

119 Binbaşı Abdurrahman Semadani Bey, tam yetkili elçi olmayıp mümessil unvanı taşıdığından; Fahrettin Paşa Türkiye'nin ilk Kabil Elçisi (Sefir) kabul edilmiştir. Kabil'e ilk atanan Yusuf Hikmet (Bayur) Bey olduğundan Fahrettin Paşa, Elçi (Sefir) unvanını kullanmıştır, (Yılmaz, **a.g.m.** s. 161).

120 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 93–94.

121 "Medine Kahramanı, Medine Müdafii, Çöl Kaplanı, Türk Kaplanı" unvanlarıyla anılan Ömer Fahrettin (Türkan) Paşa; 1868'de Tuna Vilayeti'nin merkezi Rusçuk'da doğmuştur. Babası Vilayet Posta ve Telgraf Başmüdürü Mehmet Nahit Bey, annesi Fatma Aliye Hanım'dır. Şam Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra 1885'de girdiği Harp Okulu'nu birincilikle 1888'de bitirerek Süvari Teğmen olmuştur. 23 Mayıs 1891'de Harp Akademisi'ni bitirerek Kurmay Yüzbaşı olmuştur. 15 Kasım 1901'de Binbaşı, 15 Kasım 1906'da Yarbay, 24 Eylül 1910'da Albay, 29 Kasım 1914'de Tuğgeneral olmuştur. 1915'de 4'üncü Ordu Komutan Vekilliğine getirilmiş, 17 Temmuz 1916'da 4'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa tarafından Medine'ye Hicaz Seferi Kuvvetler Komutanı olarak gönderilmiştir. Bu görevde iken 28 Temmuz 1918'de Ferik (Korgeneral) rütbesine terfi etmiştir. Medine'yi imkânsızlıklar içerisinde "çekirge yiyerek" savunurken, 31 Ekim 1918'de aldığı bir şifre ile mütarekenin yapıldığını ve Suriye'nin düştüğünü öğrenmiştir. Buna rağmen Medine'yi 10 Ocak 1919'a kadar savunmuş, fakat bu tarihte teslim olmak zorunda bırakılmıştır. 5 Ağustos 1919'da Malta adasına sürülmüştür. 30 Mayıs 1921'de İtalya'dan serbest bırakılmış, 24 Ağustos 1921'de Ankara'ya gelmiştir. Kabil Elçiliği'nden sonra Askeri Temyiz Mahkemesi 2'nci Başkanlığı yapmıştır. Korgeneral rütbesinde 10 Ocak 1936'da emekliye ayrılmıştır. 22 Eylül 1948'de İstanbul'da hayatını kaybetmiştir, (İsmet Bozdağ, **Osmanlı'nın Son Kahramanları**, Emre Yay., 1.baskı, İstanbul, 2006, s.111-112; Feridun Kandemir, **Fahrettin Paşa'nın Medine Müdafası, Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler,** Yağmur Yay., İstanbul, 1991, s. 235).

122 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 46.

123 Amanullah Han; Türk Askeri danışmanları ısrarala talep ettiğinden dolayı Medine Müdafii Fahrettin Paşa Kabil Sefirliğine tayin edilmiştir, (Poullada, **a.g.e.,** s. 112).

124 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 162.

Fahrettin Paşa, hazırlıklarını tamamlamayı müteakip 4 Nisan 1922'de İnebolu'dan Dalmaçya Vapuru ile Batum'a hareket etmiştir. Maiyetinde Ateşemiliter (Askeri Ateşe) Yarbay Şerif (İlden)[125] Bey, Başkâtip Ahmet Münir (Erhan) Bey[126], Elçilik Kâtibi İdris Sabih (Gezmen) Bey, İkinci Kâtip Hasan Vasfi (Menteş) Bey[127] ve elçiliğin diğer personeli ile birlikte üç ay süren bir yolculuktan sonra Kabil'e ulaşılmıştır[128]. Fahrettin Paşa bu yolculuğu, bazen kar kızağında, bazen at sırtında kuzeyden Mezar-ı Şerif üzerinden hareketle 25 Haziran 1922'de tamamlamıştır[129].

Fahrettin Paşa ve heyeti Kabil'de Kral Amanullah Han ve maiyeti tarafından çok sıcak bir merasimle karşılanmıştır. Karşılama töreni Cemal Paşa ve heyeti tarafından yetiştirilen Emir Hasa Bölüğü ve Mızıkası, Türkler tarafından yetiştirilen Topçu ve Süvari Bölüğü, Afganistan'da bulunan Türk Subayları ve Afgan halkının katılımıyla da muhteşem bir resmi tören yapılmıştır. Amanullah Han yaptığı konuşmada gözyaşlarını tutamayarak duygulu bir konuşma yapmış, "*Türkiye'yi doğunun kurtuluş anahtarı olarak gördüğünü*" söylemiştir[130].

Fahrettin Paşa 29 Haziran 1922[131]'de güven mektubunu Kral Amanullah Han'a sunmuştur. Güven mektubunu sunma sırasında yanında

125 Şerif İlden, daha sonra TBMM'nin 5'inci Döneminde (1935–1939) Kastamonu Milletvekili olarak görev yapmıştır, (İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – V. Dönem 2. Cilt (1935 -1939), Özgeçmişler,** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, Ankara, 2000. s. 425).

126 Başkâtip Ahmet Münir (Erhan) Bey Haziran 1922'de Kabil Sefareti Başkâtipliğine atanmış, burada izinle Afgan Hükümeti Şurayı Devlet (Danıştay) Başkan Yardımcısı olarak da hizmet vermiştir. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne 3. Dönem Milletvekili olarak hizmet vermiştir, (Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – III. Dönem 3. Cilt (1927 -1931),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10, Ankara, 2006, s. s. 152).

127 İkinci Kâtip Hasan Vasfi (Menteş) Bey, Fahrettin Paşa ile birlikte Kabil'e gelmiş, bu görevi esnasında fahri olarak Afganistan Maarif Vezareti Müşavirliği yapmıştır. Nisan 1924'de görevi sona erdiğinden Türkiye'ye dönmüştür, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 368).

128 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 46.

129 Fahrettin Paşa; bu yolculuğunu ve Kabil'deki faaliyetlerini Medine Müdafaası sırasındaki zor günlerinde bile terk etmediği fotoğrafçılık merakı ile resimlemiştir. Bugünkü Kabil Büyükelçiği binasının bulunduğu bahçe içerisinde fil üzerinde üniforması ile yaptığı gezinti ilginç bir görüntü oluşturmuştur, (**Tarihi Fotoğraflarla Türk-Afgan Dostluğu, a.g.e.** s. 15–73).

130 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 47.

131 Fahrettin Paşa'nın Kabil Sefareti görevi başladığı ve güven mektubunu sunduğu 29 Haziran 1922 Kabil Büyükelçiliği'nin açılış tarihi kabul edilmiştir (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 105).

getirdiği Türk sancağını Amanullah Han'ın göğsüne sarmış, Fahrettin Paşa kendisi de Afgan bayrağını aynı şekilde sararak diplomasi tarihinde ilklerden birine imza atmıştır. Bu hareketi ile "*kalpleri fethederek iki Müslüman millet arasındaki bağların sarsılamaz*" boyutta olduğunu ifade etmek istemiştir[132].

Fahrettin Paşa'nın Kabil Sefareti görevi başladığında Moskova'da bulunan Cemal Paşa[133] bir tebrik telgrafı göndermiştir. Cemal Paşa'nın 4 Temmuz 1992'de yazdığı telgrafta, "*Afganistan ordusuna silah almak için beş ay için ayrıldığı Kabil'e dokuz aydır dönemediğini, dönmesine Rusların izin vermediğini, kendisini karşılayamadığı için özür dilediğini fakat nihayet ertesi gün Afganistan'a tekrar dönmek için yola çıkacağını, döndükten sonra Afganistan için birlikte önemli işler yapacaklarına inandığını*" bildirmiştir. Fakat Cemal Paşa'nın söylediği şeylerin hiç birisini görmeye ömrü vefa etmemiş, 17 gün sonra iki yaveri ile birlikte Tiflis'te Rusların ve Ermenilerin suikastı ile şehit edilmiştir. Yazdığı telgraf ise eski dostuna silah arkadaşına veda mektubu olmuştur[134].

Türk İstiklal Harbi Afganistan'da heyecanla takip edilmiş[135], diğer

132 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 105.

133 Afganistan'a geldiği zamandan beri Kabil'e elçi olarak atanıp işleri daha resmi sıfatla yapmak isteyen Cemal Paşa bu isteğine ulaşamamış olsa da yeni atana elçi Fahrettin Paşa'yı kıskanmadan tebrik etmesini bilmiştir. Cemal Paşa ile Fahrettin Paşa daha önce 1915'de 4'üncü Ordu'da kader birliği etmişler, silah arkadaşı olarak görev yapmışlardır. Cemal Paşa Suriye'deki bu dönemde Fahrettin Paşa'nın amiri konumundadır. Hatta bu ikiliye zaman zaman Mustafa Kemal Paşa' ve Suriye Valisi Tahsin (Uzer) Bey'de dâhil olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği,** Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010, s.147, 148, 177, 178, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

134 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 108.

135 Türk İstiklal Harbi'ne Afganlılar destek vermişler, Türk Ordusu saflarında binlerce Afganlı yer almıştır. Afganistan'a ilk Türk Diplomatik Mümessili olarak gönderilen Binbaşı Abdurrahman Samadani Bey bunlardan birisidir. Kaynaklarda çeşitli rakamlar verilse de Türk İstiklal Harbi'nde yaklaşık 16.000–18.000 Afganlı savaşmış, 3800 Afganlı da şehit olmuştur; Bu konuda Türk Parlamento Tarihi adlı eserde şu bilgilere yer verilmiştir: "İstiklâl Harbi içinde İran, Afganistan ve Pakistan Müslümanlarının deve yükü ile Bağdat'a kadar gelip cemettikleri nakdî yardım halinde de, Osmanlı Hükümeti'nin mahvolmasını tazammun eden fikir halinde fiilî yardıma gelmişlerdi". (Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri**, Cilt: 1, Soru, Genel Görüşme, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No.: 29, Ankara, 2006, s. 898); Türk İstiklal Harbi'ne Hint Müslümanlarının yaptığı nakdi yardıma Afgan halkının yaptığı yardımlar da dahildir. Bu dönemde Sefir Fahrettin Paşa'nın da bilgilendirme gayretleriyle Afganistan ve Hint Müslümanları tarafından 50.000 İngiliz Sterlin'i tutarında nakdi yardım toplanarak Ankara'ya ulaştırılmıştır, (Arslan, **a.g.m.,** s. 52-53).

Müslüman ülkelerde olduğu gibi Afganistan'ın her yerindeki camilerde dualar edilmiştir[136]. 8 Eylül 1922 ve 15 Eylül 1922 Cuma namazlarında Türk zaferi için toplu dualar edilmiştir. Türk Zaferi sonrası Elçi Fahrettin Paşa Türkiye adına hararetle tebrik edilmiş, bu tebrikler Fahrettin Paşa'nın 16 Eylül 1922 tarihli telgrafı ile Ankara'ya iletilmiştir. Amanullah Han 10 Ekim 1922'de Türk Zaferi şerefine Kabil Dilküşe Kasrı'nda bir şölen vermiştir. Bu şölene İngiltere dışındaki[137] bütün diplomatik temsilciler katılmıştır. Amanullah Han Türkçe ve Darice yaptığı konuşmada, "*Türklerle Afganlılar kardeştir. Türklerin sevinci bizim sevincimiz, kederleri bizim kederimizdir*" demiştir. Konuşmasının sonunda ise Başkomutan Mareşal Mustafa Kemal Paşa ve Türk İstiklal Harbi'nde hizmetleri görülmüş komutanlara Afgan nişanları vermek istediğini söylemiştir[138]. Amanullah Han tarafından Başkomutan Mareşal Mustafa Kemal Paşa'ya "aliyyülâlâ", Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'ya "ıtrıali"[139], ordu komutanları ile kolordu komutanlarına "serdar-ı âli" nişanı, bazı kolordu komutanlarına, kurmay başkanlarına ve fırka komutanlarına "astor" nişanı ve diğer fırka komutanlarına "istiklal" nişanı verilmiştir. Verilen bu nişanların Türkiye tarafından kabul edildiğine ve hak sahiplerince takılması 27 Mart 1923 tarihli Bakanlar Kurulu kara-

136 Gazi Amanullah Han'ın torunu Ahmet Han'ın aktardığına göre; Afganistan Türk İstiklal Harbi'nde Türkiye'ye yardım etmiş, adeta "olmayan parasını" yollamıştır. O sırada Afganistan'ın İngiltere Büyükelçisi olan Kasım Han silah tüccarları ile anlaşıp Türkiye'ye silah göndermiştir, (Gülden Aydın, "TV'deki Stratejist Gerçek Bir Prens", **Hürriyet Gazetesi,** 30 Eylül 2001, s. 1).

137 Sakarya Zaferi de doğu milletleri tarafından sevinçle karşılanmıştır. Sakarya Zaferi sonrası Hindistan'ın İngiliz Genel Valisi 1 Ekim 1921'de telgrafında "Türklere, İzmir ve Trakya konusunda kolaylıklar gösterilirse, Hindistan ve Afganistan'da karşılaştığımız güçlükleri azaltacaktır. İngilizlere karşı oluşan Müslüman kaynaşmasını yatıştıracaktır" şeklinde bölge politakalarının Türkiye'ye bağlı olduğunu ifade etmiştir. Büyük Taarruz sonrası elde edilen büyük zaferden sonrası Hindistan'ın İngiliz Genel Valisi 11 Eylül 1922'de çektiği telgrafta "Afganistan'daki durumlarının artık daha zorlaşacaktır" demiştir, (Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk,** s. 208, 225).

138 Amanullah Han'ın kutlamaları Türk Gazetelerinde "Afgan Emiri İzmir'in kurtuluşunu bayram ilan etti" şeklinde yansımıştır, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 115–118); Türk İstiklal Harbi'ndeki Türk zaferi Avrupa'daki Afganlılar tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Afganlı Abdurrahman Sahif 16 Eylül 1922'de Berlin'de yaptığı konuşmada "*Hepimiz Mustafa Kemal'i kutluyoruz. Çünkü onun zaferi, özgürlük için savaşan tüm insanların zaferidir… İnanıyorum öteki uluslar da Türkiye'yi örnek alacaktır…"* şeklinde duygulanı ifade etmiştir, (Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk,** s. 213–214).

139 Nusret Baycan, "Fevzi Çakmak", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı: 16, Cilt: VI, Kasım 1989, s. 1.

rıyla kabul edilmiştir[140].

Fahrettin Paşa'nın bu önemli dönemde yaptığı elçilik görevi 1926'ya kadar dört yıl sürmüştür. Türk Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya 3 Mart 1923'de yazdığı mektubunda "askerlik günlerini çok özlediğini" yazmıştır. Nihayet 12 Mayıs 1926'da Kabil Elçiliği görevi son bulmuştur[141].

1.6. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı Sonrası Dostluğun Tescili (1923–1927)

Türk Milli Mücadelesi sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, mazlum doğu milletlerine kendi kurtuluşları ve bağımsızlıkları için ilham kaynağı olmuştur. Bu yönüyle Afganistan Türkiye'nin daima ilgi ve etki sahasında bulunmuş, Atatürk döneminde ise Türkiye'nin dostluğunun zirveye çıktığı bir ülke konumunda olmuştur[142].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk günlerinden itibaren Afganistan; Türkiye'den subay, öğretmen ve doktor gibi teknik uzmanlar getirtmiş ve Türk üniversitelerine öğrenciler göndererek kalkınmasına hız kazandırmaya çalışmıştır[143].

Dost ve kardeş ülke Afganistan'ın Ankara Elçisi Sultan Ahmet Han, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması üzerine İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafla Amanullah Han ve Afganistan halkı adına tebriklerini sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa 27 Temmuz 1923'de verdiği cevapta teşekkürlerini bildirmiştir[144].

---

140 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 141–142.

141 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 47; Fahrettin Paşa, 22 Eylül 1948'de İstanbul'da 80 yaşında hayatını kaybetmiş, vasiyeti üzerine İstanbul Rumelihisarı'na defnedilmiştir, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 118).

142 Salim Cöhçe, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", **Afganistan Üzerine Araştırmalar,** (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2002. s. 103.

143 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 331.

144 Yılmaz, **a.g.m.** s. 162.

Lozan sonrası ilk iş 13 Ekim 1923'de "Ankara Şehrinin Türkiye Devleti'nin Hükümet Merkezi Kabul Edilmesine Dair Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiş, bundan 16 gün sonra 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası 30 Ekim 1923 Salı günü Dışişleri Bakanlığı Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildiği ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın oybirliği ile cumhurbaşkanı seçildiği birer nota ile yabancı elçiliklere duyurmuştur. Ankara'daki Afganistan Elçiliğine de 21226 numaralı nota ile Türkçe olarak söz konusu nota verilmiştir[145]. Afganistan'ın Ankara Sefiri Sultan Ahmet Han 2 Kasım 1923 tarihli ve 229 numaralı cevabi notasında Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanını hem hükümdarı Amanullah Han adına, hem de Afganistan Devleti ve milleti adına hararetle kutlamıştır. Afganistan Emiri Amanullah Han daha sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı bizzat tebrik etmiştir[146].

Afganistan Emiri Amanullah Han'ın Rahmetullah adındaki 14 aylık çocuğu 1924 yılı sonunda ölmüştür. Bunun üzerine Atatürk bir başsağlığı mesajı göndermiştir. Bu yakınlık Amanullah Han'ı çok etkilemiş, "*Birader-i Muhteremim*" hitabıyla, bu ilgiye teşekkürle karşılık verilmiştir[147].

1925 yılı geldiğinde dünyada dört bağımsız Müslüman devlet vardır: Türkiye, Afganistan, Arnavutluk, İran. Bunlardan İran'da karışıklıklar sürmekte; saltanatın Kaçar ailesinden Pehlevi ailesine geçiş süreci yaşanmaktadır. Bu dönemde Afganistan'ın bağımsızlığının yedinci yılı kutlamaları yaşanmaktadır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Mart 1925'de yazdığı kutlama mesajı Türkiye'nin Kabil Elçisi Fahrettin Paşa'nın eliyle Amanullah Han'a sunulmuştur. Amanullah Han'a bu görüşmede ayrıca Türkiye'de yerli malı kullanılması seferberliği ilan edildiği söylenmiş, Emir bundan çok etkilenmiştir[148]. Görüşme sırasın-

145 Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk,** s. 229.

146 Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesini üç devlet adamı kutlamıştır. Arnavutluk Başbakanı Ahmet Zogu, Sovyet Devlet Başkanı Kalinin ile birlikte Afganistan Afganistan Emiri Amanullah Han Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığını kutlayan üç yabancı devlet başkanından biri olmuştur, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 129–130).

147 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 131–132.

148 Bu görüşme sırasında Sefir Fahrettin Paşa, Türkiye'de memurların yerli malı kumaşlardan yapılmış elbise ve yerli ayakkabı giyme zorunluluğunu haber yapan gazete kupürünü almış ve "bu benim işime yarayacaktır" demiştir, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 133–134).

da Amanullah Han "*Hükümetim sizin, Hükümetiniz benimdir. Alimallah arada bir fark görmem*" şeklinde konuşarak, sevinç ve şükranlarını sunmuştur[149].

Başbakan İsmet (İnönü) Paşa Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin genel siyaseti hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği beyanatta "*Afganla münasebatımız, ahten tayin edilmiş olan tariki samimiyeti takip ediyor*" şeklinde kısa bir ifade ile olumlu giden durumu özetlemiştir[150].

1926 yılında Afganistan Emiri Amanullah Han "Padişah" unvanını almıştır. Amanullah Han bundan sonra Afganistan Padişahı, Afganistan Kralı olarak anılmaya başlamıştır[151]. Ankara'da görevli Afgan Sefiri Sultan Ahmet Han'ın görev süresi 1926 yılı başında sona ermiş, yerine General Gulam Ceylani Han orta elçi olarak atanmıştır[152]. Afgan Kralı Amanullah Han ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, birbirlerine dostça ve kardeşçe selamlaşmalarına bundan sonra yeni elçi General Gulam Geylani Han vasıtasıyla devam etmişlerdir[153].

Öte yandan dost ve kardeş ülke Afganistan'ın yetişmiş subay ihtiyacını karşılamak maksadıyla, Türk 5'inci Kolordu Komutanı General Naci (Eldeniz) Paşa[154] Afgan Harbiye Vezareti Müsteşarlığına getiril-

---

Gerçekten de daha sonra Amanullah Han Türkiye'de yapılan yerli malı uygulamasından etkilenmiş ve yerli üretim üzerinde oldukça durmuştur. Hatta bu maksatla kumaş fabrikası gibi üretim tesislerini faaliyete geçirmiştir.

149 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 132–134.

150 Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 2. Cilt (1923 -1927),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 2, Ankara, 1993. s. 496.

151 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 135.

152 General Gulam Ceylani Han, elçiliklerin karşılıklı olarak büyükelçilik mertebesine yükseltilmesi kararı sonrası 1928 yılında büyükelçi olmuştur; Cumhurbaşkanı Atatürk, Gulam Ceylani Han'ın itimatnamesini 24 Şubat 1926'da Çankaya'da kabul etmiştir, (Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 3. Cilt (1923 -1927),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, Ankara, t.y., s. 75).

153 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 53–54.

154 Naci (Eldeniz) Paşa Atatürk'ün Harp Akademisi'nden hocasıdır. Harbiye'den mezun olduktan sonra lisan tahsili için Almanya'ya gönderilen ve bir yıl kadar Alman Ordusu'nda görev yapan Naci Bey'in 1897'de öğretmen olarak tayin edildiği Harbiye'deki öğrencilerinden biri de Mustafa Kemal'dir. Naci Paşa ile Mustafa Kemal arasında altı yaş vardır. Naci Paşa, Atatürk'ün saygı duyduğu ve sevdiği, bir öğretmenidir. Naci Paşa, Milli Mücadele'ye aktif

miştir. Ayrıca, Afganistan'ın Zabitan Mektebi'nde öğretmen olarak görev yapmak üzere beş subay, Türkiye Sefareti emrinde görev yapmak üzere Kabil'e gönderilmiştir. Buna ilaveten, Türk Milli Müdafaa Vekâleti'nin 15 Mart 1926'da yapılan toplantısında Afganistan'a iki bin piyade tüfeği, kasatura, dört makineli tüfek ile bu silahlara ait beş yüz bin mühimmat vermesi karara bağlanmıştır[155].

Türkiye'nin Kabil Sefiri Fahrettin Paşa'dan sonra yerine 17 Mayıs 1926'da Nebil Batı tayin edilmiştir. Kabil'deki görevine başlayan Nebil Bey, 16 Haziran 1926'da güven mektubunu Kral Amanullah Han'a sunmuştur. Nebil Bey'in takdim konuşmasını müteakip Kral Amanullah Han Türkçe olarak yaptığı cevabi konuşmasında *"Türkiye de benim vatanımdır. Memleketi acizanem ile Türkiye arasında çok kuvvetli rabıtalar vücuda getirmek istiyorum. Bu uğurda çalışacağım*" diyerek içten duygularını ifade etmiştir[156].

Amanullah Han'ın kayınpederi ve Afganistan Hariciye Veziri Mahmut Beğ Tarzi, Temmuz 1927'de Türkiye'ye bir ziyarette bulunuştur. Vezir Tarzi'ye Afganistan'ın Paris Elçisi Gulam Nebi Han[157] ve Ankara Elçisi General Gulam Geylani Han refakat etmişlerdir. 4 Temmuz 1927'de trenle Ankara'ya gelen Vezir Tarzi'yi Türkiye Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey karşılamıştır. Konuk Vezir Ankara'daki incelemelerini müteakip İstanbul'da 10 Temmuz 1927'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından kabul edilmiştir. Bu arada çocukluğu, gençliği ve okul yılları İstanbul'da geçen Vezir Mahmut Beğ Tarzi, şehirde meydana gelen gelişmeleri görme fırsatı bulmuştur. Bu ziyaret, Amanullah Han'ın bir yıl sonra yapacağı ziyaretin ön hazırlığı

olarak katılmıştır. Karısı Makbule Hanım ise Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın kızıdır. 1957 seçimlerinde İzmir Milletvekili olarak Meclis'e giren 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Yassıada'da eşi Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun ile birlikte yargılanan ve Kayseri Cezaevi'nde 2 yıl eşiyle birlikte kalan Perihan Arıburun, Naci Paşa'nın kızıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemile Şahin, **Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935–2007),** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.128–129, (Yayınlanmamış Doktora Tezi; Korgeneral Naci (Eldeniz) Paşa, daha sonra 1928'de Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti sırasında eşi ile birlikte mihmandar heyetinde görev yapmıştır, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 153).

155 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 54–55.

156 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 143–144.

157 Gulam Nebi Han 1930–1931 yılları arasında Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi olarak görev yapacaktır.

mahiyetine olmuştur[158]. 1927 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün ikinci defa Türkiye Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi üzerine yapılan kutlama ve teşekkür cevabında iki lider birbirine "kardeşim, biraderim" şeklinde samimi ifadelerde bulunmuşlardır[159].

1.7. Amanullah Han'ın Türkiye Ziyareti (1928)

Afganistan Kralı Amanullah Han 1927–1928 yılları içerisinde geniş yelpazeli bir geziye çıkmıştır[160]. Sırasıyla Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni ziyaret ettikten sonra 1928 Mayıs sonlarında Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de sevgiyle karşılanmış, Atatürk, Amanullah Han'ın şahsına ve Afgan milletine büyük dostluk göstermiştir[161].

Bu ziyaret öncesi Atatürk, Afgan tarih ve coğrafyasını incelemiş, -bu tür büyük ziyaretler öncesi âdeti olduğu üzere- Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bayur[162]'a bu konuda bir "etüt" hazırlatmıştır. Amanullah Han Türkiye'yi ziyaret eden ilk hükümdar olduğu için bu ziyarete özel önem verilmiştir[163]. Atatürk'ün not defterlerinde bu ziyaret ile ilgili özel notlar bulunmaktadır. Atatürk bu ziyarete ilişkin hazırlıklar yapmış görüşeceği konuları not etmiştir. Afganistan'ın ihtiyaçlarına yönelik -adeta Türkiye'ye yönelik bir çalışma gibi- çok özel hazırlıklar yapmıştır. Atatürk'ün aldığı notlarında şu hususlara yer verilmiştir: Afgan Ordusunu kurmak ve düzenlemek gerektiği, çalışkan talebe, kurmay, teknik okullarında, birliklerimizde kurmay başkanlıklarında ve kışlalarda yüzlerce subay lazım geldiği tasarlanmıştır. Afgan ordusu için bir Türk Genelkurmay Başkanı ve küçük bir kurmay heyeti

158 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 58–59.

159 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 146–150.

160 Yurt dışına yaptığı bu uzun gezi Amanullah Han'a yaramamış, saltanatının sonunu hazırlamıştır. Bu gezi sırasında hassas bir konumdaki memleketi bu kadar uzun süre terk etmesi fesat kazanlarının kaynamasına yetmiştir.

161 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 191–192.

162 Yusuf Hikmet Bayur, sonradan 1928–1931 tarihleri arasında Kabil Büyükelçiliği yapmıştır. Bu konuya ileride deyinilecektir.

163 Cemal Granda, **Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri,** (Yayına Hazırlayan: Hakan Pala), Anekdot Yayınları, Ankara 2008, s. 281–282.

gerektiği, Ordunun 3 kolordu kurulması esasına göre Komutan ya da kurmay başkanı sıfatıyla 3 Türk üst rütbeli subaya ihtiyaç duyulacağı değerlendirilmesi yapılmıştır. Notlarda; "*Ordu kurulması ve memleketin savunulması, seferberlik planları bu heyete bırakılacaktır… Planlarını Kral isterse, bize göndertip incelettirir. A) Kurmay heyeti başkanı 1- Harekât, seferberlik. 1- Eğitim ve öğretim. 1- İstihbarat*" ibarelerine yer verilmiştir. Afganistan için "*harp sanayisi*" oluşturmak gerektiği vurgulanmış, "*Askerî Okullar Müdürü Naci Paşa, diğer kişiler öğretmenlerdir. Eğitim ve öğretim uygulamaları için subaylar lazım. Kendi subayları. Afganistan'a özel bir taktik yapmalı. Pilotları burada yetiştireceğiz. Okul ve diğer gerekli malzemeler burada çoktur. Teknik birlikler gerekli. Telsiz, helyosta ve bunun gibi (?) yetiştirmek lazım*" ifadeleri kullanılmıştır. Amanullah Han'ın ziyareti sırasında "*İnönü-Sakarya-Dumlupınar-Çanakkale*"den bahsedilmesine karar verilmiştir. Bu münasebetle birlikte yolculuk yapmak üzere mihmandar olarak görevlendirilen Fahrettin (Altay) Paşa Ankara'ya davet edilmiş, birlikte "*konferans tarzında hazırlık*" yapılmış, "*Ankara'ya gelirken İnönü'nün tarif*" edilmesi kararlaştırılmıştır. Atatürk'ün notları şöyle devam etmiştir: "*İç isyanlar hakkında bilgiler. Bizdeki gizli isyanın ortaya çıkışı ve aldığımız önlemler. Maddi, manevi tedbirler. Bir konferans. İran'a giderken, Rus sınırında Erzurum savaşları anlatılacak. Bu da şimdiden hazırlanacak. Fahri Paşa Tahran'a kadar gidecek. Afganistan'ın nişan ve diğer simgelerini bulayım. Dışişlerinin düzenlenmesi için bir şef. Dışişleri bakanı olacaktır. İlk anda danışman. İç örgütlenme ve düzenlemeler için Recep Bey. Millî Eğitim Uzmanı Şakir Bey. Ticaret ve ziraat. Hukukçu, yerine göre kanun hazırlayabilecek kişi… Çeşitli şubelerde çalıştırılmaları için buraya öğrenci veya stajyer gönderecek (kendi bütçemizden.) Meclisle yönetilen hükûmet. Millet meclisi lazım. Bağımsızlık ve Uygarlık Derneği. Bir Afgan tarihi yapmak lazım. Aynı safta - Yani (2)- Aynı sahnede devlet kurmada birbirini takip etme (3)- Siyasi durumu. - Memleketin doğal durumu. (4)- Milletin zeki ve savaşçı olması. (5)- Bugünkü dostluk ve kardeşlik. (6)- Bunun gereklerini yapacağımızdan emin olabilir*". Atatürk ayrıca; "*Toplumsal hedef - Zamana uygun. Genel ortak siyasi hedef. - Asya Birliği. Birinci safha - İkinci ve ardından gelen safhalar. Antlaşma görüntü amaçlı olarak yazılacak. Gerçek ortak hedef şimdilik sözlü olarak kararlaştırılan*[164]*. Gizli mek-*

164 Atatürk, 1928 yılında yapılan antlaşmanın görüntüde kalacağını, onun da ötesinde bir ittifakın söz konusu olacağını belirtmiştir, (**Atatürk'ün Not Defterleri XI,** s. 23-26).

tuplarda hedefe ulaştıran tedbirler. Siyasi anlaşma. Askerî sözleşme. Ordusunu kurduktan, İran'la anlaştıktan ve durumunu düzelttikten sonra" notları vurgulanmıştır. Atatürk ayrıca ; "*Toplumlar, kendi içlerinde bulunan bireyler üzerinde etki ve emir verme yetkisine sahiptir. Bir toplumun, zamanla kökleşmiş, örf, âdet, duygu ve algılamaları önemlidir. Toplumun bu vasıfları ve huyları, içinde bulunduğumuz yüzyıl medeniyetinin gereklerini kolaylıkla ve çabucak kabule uygun olmadığı takdirde; ilk anda akla gelen yol, tedbirli bir şekilde, okul ve diğer vasıtalarla ilim ve teknik alanında ilerleyerek fikirlerin aydınlatılmasına çalışmak ve zamanla amaca ulaşmak. Yalnız bu metoda bağlı kalarak başarılı olmak isteyenler ya başarıyı yakalamakta çok geç kalmışlar ya da hiç başarılı olamayarak, bunu kabullenmek durumunda kalmışlardır. Oysa milletler için zamanın beklemeye tahammülü yoktur*" notlarını düşmüştür[165].

Amanullah Han Türkiye'ye gelmeden önce Afganistan'ın Ankara Elçisi Gulam Ceylani Han 28 Nisan 1928'de Türkiye Hariciye Vekâleti'ne yazdığı yazıda Amanullah Han'ın gezi sırasındaki isteklerini bildirmiştir. Bu istekler vatanını seven ve onun kalkınması için çırpınan bir liderin istekleridir. Türkiye'ye olan teveccühü ve güvenini ifade etmesi bakımından şu satırlar önemlidir: "*Gazi Paşa Hazretlerinin lütuflarının minnettarıyım*[166]*. Birader-i hassımdan bunu beklerdim. Lakin bu ameliyat meselesinin Almanya'da yapılması Almanya'daki ikamet maksadımı setr için idi. Buradan bir miktar fabrika ve malzeme aldım. İstikraz yaptım. İngilizler bunu İngiltere'de yapmaklığımı istediler. Ben arzu etmedim. Fransızlar ise havai konuşmadan başka bir şey yapmadılar... Avrupa'da çok şey gördüm ve hatta fazla gördüm. Bu gördüklerimden çok da istifade ettim. Lakin benim ve vatanımın dert ve ihtiyacı bu gördüklerimle beraber daha başka şeylerdi ki bunları Avrupa'da ne görebildim ne de kimse ile buna dair konuşabildim.* ***İşte bu hakiki arzularımı ve ihtiyacımı Türkiye'ye saklıyorum.*** *Bilhassa Gazi Paşa Hazretleriyle konuşacak ve ondan öğrenecek çok şeylerim vardır.* ***Avrupa ne kadar büyük ve yüksek olursa olsun benim taş ve toprak yığınından ibaret vatanıma tercih edilmez…***"[167].

165 İskender Özbay, Zekeriya Türkmen, vd., **Atatürk'ün Not Defterleri XI,** Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 23-26, 79-102.

166 Gazi Mustafa Kemal Paşa, Amanullah Han'a Türkiye'de ameliyat olmasını teklif etmiştir.

167 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 146–149.

Bu ziyaret için Kral Amanullah Han'ın emrine İzmir Vapuru verilmiştir. Vapura eşlik etmek üzere "Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet"[168] torpido muhripleri tahsis edilmiştir. Cumhurbaşkanı adına Kral'ı karşılamakla Orgeneral Fahrettin Altay, eşi de Kraliçe'ye birinci mihmandar, Korgeneral Naci Eldeniz ve eşi ikinci mihmandar, Türkiye Cumhuriyeti Kabil Elçisi Nebil (Batı) Bey, Protokol Genel Müdür Yardımcısı Sedat Bey, Kral ve Kraliçe hazretlerinin maiyetlerine atanan ik yaver ve -arzu ederlerse- Afganistan'ın Ankara Elçisi Gulam Ceylani Han görevlendirilmiştir[169]. Bu gezi sırasında Kral Amanullah Han'ın beraberinde Kraliçe Süreyya, kayınvalidesi Resmiye Hanımefendi, Kral'ın kız kardeşi, Kraliçe'nin kız kardeşi Huriye Hanımefendi, iki küçük kızı ve bazı maiyeti bulunmuştur[170].

Karşılama Heyeti Başkanı Fahrettin Altay Paşa hareket etmeden önce Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüşmüştür. Ayrıca Fahrettin Altay Paşa'nın 10 Mayıs 1928'de Başvekil İsmet Paşa ile yaptığı görüşmesinde "*Afgan Kralı'nın hali müsait görülürse (Fahrettin Paşa'yı) Afganistan'a Genelkurmay Başkanı ve Başkumandan yapmak istediklerini*" bildirmiştir. Ancak Fahrettin Altay Paşa; "*sağlık durumunun buna müsait olmadığını*" söyleyerek kabul etmemiştir[171].

Türk Mihmandar Heyeti Başkanı Fahrettin Altay Paşa ile beraberindekiler konuk Kral Amanullah Han'ı Sovyet Rusya'dan almak üzere 17 Mayıs 1928'de Sivastopal'a gitmişlerdir. 18 Mayıs 1928'de İzmir Vapuru ile yola çıkılmış[172], 19 Mayıs 1928'de İstanbul Haydarpaşa Limanı'na çıkılmıştır. Yolculuğun ayrıntıları ile ilgili olarak resmi bir yayın organı olan Haziran 1928 tarihli Ayın Tarihi Dergisinde şu ayrıntılara yer verilmiştir: İzmir Vapuru'na önce Afganistan Hariciye Nazırı ve Kral'ın Kayınpederi Mahmut Tarzi Han'ın refikaları Resmiye Hanımefendi ile Türk heyetinin üyeleri ve eşleri gelmişler üst gü-

168 Fahrettin Altay Paşa hatıralarında bu muhriplerin adını "Peyk-i Şevket ve **Peyk-i** Satvet tropidotları" şeklinde aktarmaktadır, (Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası,** (Yayına Hazırlayan: Oğuzhan Dalkıran), Eylem Yayınları, Ankara 2008, s. 423).

169 Altay, **a.g.e.** s. 422–423.

170 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 148–149.

171 Altay, **a.g.e.** s. 422–423.

172 Yolculuk esnasında Kral çok neşeli davranmış, resmiyetten uzak durmuştur. Gemideki gazetecilerle yaptığı görüşmelerde Türkçe konuşmuştur. Farsça konuşan eşine tercümanlık yapmıştır, (Granda, **a.g.e.** s. 283).

verte salonunda bir müddet oturmuşlardır. "*Kral hazretleri ile heyeti erkânına tahsis olan kamaralar tespit edilmiş ve yolcularının isimlerini muhtevi kartlar da kapılarına talik olunmuş idi. Kral ve Kraliçe hazretleri için hazır edilen lüks kamara cidden güzel ve muhteşem olmuş idi. Bu kamaranın salonunda banyo kısmı, karyolalar, bulunduğu taraf da aynı itina ile tanzim edilmişti. Yorgan ve yastıklar atlastandı*". Hole asılan tül üzerinde Kral Hazretlerinin tuğrası işlenmiştir… Bu kamaranın karşısındaki lüks kamara Kral hazretlerinin hemşiresi misafir olmuş, Kraliçe hazretlerinin hemşiresine de Kral hazretlerinin kamaraları sırasında diğer kamara tahsis edilmiştir. İzmir Vapuru'nun yeni salonunda çok lüks bir masa ortaya konulmuştur. Kraliçe Hazretlerinin resmi, Kral Hazretlerinin oturacağı mahallin karşısına, Kral Hazretlerinin fotoğrafı da bunun karşısına konulmuştur. Türkiye Reis i Cumhur'u Atatürk'ün iki adet fotoğrafı da konulmuştur. Üst güverte salonunda bir kış bahçesi yapılmış güvertenin etrafı kırmızı tentelerle çevrilmiştir. Sigara ve saz salonu da aynı itina ile tefriş olunmuştur. Her tarafa gayet kıymettar halılar yapılmış ve mefruşatın renk ve şekil itibariyle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Basın mensupları da İzmir Vapuru ile beraber hareket eden Seyr-ü Sefain'e ait bir römorkörle Kral Amanullah Han'ı takip etmişlerdir. Kral Amanullah Han Hazretleri, Türk basın mensuplarını vapurda kabul etmiştir. Afgan Sefiri Gulam Geylani Han gazetecileri birer birer Kral Hazretlerine takdim ettikten sonra Kral "güzel Türkçeyle" şu sözleri söylemiştir: "*Siz Türk gazetecileri ile görüşmekten dolayı fevkalade memnunum, çok mesudum. Türk ve Afgan milletleri arasında ezeli bir kardeşlik vardır. Türkler bizim gözbebeğimizdir. (Bu sırada Kral Hazretleri elleri ile gözlerini gösteriyordu). Kardeş Türk memleketine seyahat ettiğimizden dolayı çok mesruruz. Size çok şeyler söyleyebilmek istiyorum fakat mazur görünüz Türkçem o kadar iyi değil. Seyahatim esnasında biraz Fransızcaya çalıştım fakat evvelce de konuştuğum Türkçeyi unuttum. Onun için hissiyatımı hakkiyle ifade edemiyorum. Mamafih bununla birlikte birkaç gün sonra tekrar görüşeceğimizden hareketle tanışmış olduğumdan çok memnunum*". Kral Amanullah Han'ın bu konuşması sonrası Kral Hazretlerine Türk basını namına saygı arz edilmiştir. "Türkiye'de kendilerini sabırsızlıkla bekleyen kardeş bir millet bulacakları" söylenmiştir[173].

173 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, Cilt: 16, Numara: 51, Matbuat Müdüriyeti Matbaası, Ankara, 1928, s. 3368-3369.

İzmir Vapuru ile yapılan deniz yolculuğu sonrası İstanbul'a gelen Kral ve Kraliçe Hazretleri Haydar Paşa Tren İstasyonu'na Söğütlü yatıyla çıkmışlardır. Kral'ı İstanbul'da Vali, iki general ve Donanma Komutanı selamlamışlardır. Misafirler, doğruca trene binmişler ve karşılama heyeti tarafından Gebze'ye kadar uğurlanmışlardır[174].

20 Mayıs 1928'de Ankara'ya gelen Kral'a Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından muhteşem bir karşılama töreni yapılmıştır. Karşılamaya ilişkin ayrıntılar Ayın Tarihi dergisinde şöyle tasvir edilmiştir: "*20 Mayıs 1928 Ankara şehri en güzel bir günü yaşıyordu. İstasyon caddesinden geçen herkes nazarlarını İstasyon'a hürmetle (çeviriyordu) … İstasyon etrafında al atlarının üzerinde her zafer heykeli heybetiyle mızraklı süvariler bulunuyordu. İstasyon kapısının önünde silindir şapkalı, zarif cümlelerle oradaki intizamı temine çalışan teşrifat memurları göze çarpıyordu"*. İstasyona önce Meclis Başkanı, bakanlar, askerî erkân, üst düzey bürokratlar gelmişlerdir. Daha sonra Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, nihayet Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk istasyonun arka kapısından görünmüştür. Önce resmi kıta'ları selamlayan Reisicumhur, daha sonra karşılama için kurulan çadıra çekilmiştir. Bu sırada bando mızıka çalmakta, uçaklar İstasyon üzerinden uçmaktadır. Atatürk bir aralık çadırdan çıkmış, havada olan tayyareleri seyretmiştir. "*Nihayet saat 10.30'a doğru bir radyonun sesi aylardan beri beklediğimiz aziz misafirlerimizin vardığını bildiriyorlardı. Dikkatler arasındaki Türk ve Afgan bayrağıyla süslenmiş lokomotif uzaktan… göründü. Herkes arka vagonların penceresine bakıyor. Ve misafirlerimizi bir an evvel görebilmek arzusunu hüsün ediyordu. Tren durdu. Vagonun balkonunda Kral Hazretleri üniforması (ile), Kraliçe hazretleri bir manto ile sade olduğu kadar zarif giyinmiş olduğu halde göründüler. Kral ve kraliçe hazretlerinin arkasında Afgan erkânı üniformalarını (giymiş) oldukları halde bulunuyorlardı*"[175]. Karşılama sırasında "*Atatürk'le Kral'ın sarmaş dolaş olması herkesi heyecanlandırmıştır*"[176]. Reisicumhur Atatürk, kısa cümlelerle diğer misafirlerine "hoş geldiniz" dedikten sonra seyahatin iyi geçip geçmediğini sormuştur. Müteakiben takdim merasimi başlamıştır. "*Evvela Kral hazretleri heyetini Gazi hazretlerine*

174 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3369.

175 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3369-3370.

176 Altay, **a.g.e.** s. 424.

takdim etti. Bilahare Gazi hazretleri, Meclis Reisi Kazım (Özalp) Paşa Hazretlerinden başlayarak Başvekil (İsmet İnönü) Paşa hazretlerini ve heyeti vekile erkânı ile erkân-ı askeriyeyi, Kral ve Kraliçe Hazretlerine beraber takdim ettiler. Kral Amanullah hazretleri Sabık (Kabil) Sefiri Fahri (Ömer Fahrettin Türkkan) Paşa'ya da iltifat ederek kucakladı. Reisicumhur hazretleri, Kral hazretleriyle beraber kıtat-ı askeriyenin önünden geçtiler. Sert ve kısa emir karşısında Türk ordusunun kahraman (yavruları) aziz büyük misafirlerimize resmi tazimi ifa ettiler…". Müteakiben Ankara Belediye Başkanı tarafından Ankara halkı adına "hoş geldiniz konuşması yapılmıştır. Kral Amanullah Han cevaben; "sevdiğim bir millet arasında kendimi görmekten dolayı mesudum. Ankara halkına teşekkür, hürmet ve selam ederim" diye mukabelede bulunmuştur. Kral'ın konuşması sonrası Belediye Başkanı, Ankara halkı adına "Kraliçe hazretlerine zarif bir buket hediye etmiştir[177]. O gün Ankara'da her yer donatılmış, adeta "yer yerinden oynamıştır". Tören ve askerin teftişi ve halkın selamlanması sonrası Kral'ın ikameti için ayrılan Ankara Palas'a geçilmiştir[178]. "*Ankara Palas önünde halk dost ve kardeş milletin reisini görmek ve alkışlamak için dolmuştu. Otomobiller geçtikçe alkışlar yükseliyor. Amanullah Han hazretleri halkı selamlıyordu. Kral ve Gazi hazretleri Kraliçe hazretleri heyeti otele girdiler. Gazi hazretleri, misafirlerine dairelerine kadar (refakat) etti. Ve salonda beş dakika kadar birlikte oturduktan sonra istirahat etmeleri için misafirlerini terk ederek Çankaya'ya avdet buyurdular… Caddede halkın alkışları dinmiyor. Dakika geçtikçe yükseliyor. Kral hazretleri otelin büyük balkonuna çıkarak, kendisine kalpten kopan bir muhabbet ve samimiyetle alkışlayan halkı selamlıyordu. Fakat halkın Amanullah hazretlerinin her selamına dakikalarca süren alkışları üzerine Kral hazretleri içeriye girerek biraz sonra Kraliçe ile tekrar halkın muhabbetlerini izhar için balkona çıktı. Kral ve Kraliçe hazretleri öğle taamını Ankara Palas'ta hususi bir suretle (yediler. Saat 15.30 'da Kral ve Kraliçe hazretleri oteli terk ederek heyetleri ile beraber Çankaya'ya giderek Gazi hazretlerine iade-i ziyarette bulundular. Otomobillerin önünde Muhafız Bölüğü'nden bir süvari kıtası gidiyordu. Kral'ın otomobilinde Kraliçe ile Afgan sefiri Gulam Ceylani Han bulunuyordu. Kraliçe hazretlerinin üzerinde fevkalade ağır müstesna bir (Kıyafet) vardı. Yollar-*

177 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3370-3372.

178 Granda, **a.g.e.** s. 283.

da iki tarafı kaplayan halkın selamına mütebessimane mukabele eden Kral ve Kraliçe hazretlerinin, bilhassa kendilerine başlıklarını çıkarıp gönülden kopan selamlar gönderen çocukların gösterdikleri alakadan pek mütehassıs oldukları gözlerindeki izlerden anlaşılıyordu. Çankaya yolundaki köşklerde herkes, bahçelerinden, pencerelerinden aziz misafirlerinin geçmelerini bekliyorlardı. Afgan hükümdarla böylece samimi bir alakadan doğan muhabbet ve tezahürat içinde büyük halâskarın, mütevazı ikametgâhına varmış oldu"[179].

Aynı gün Kral Amanullah Han ve beraberindeki heyet, Reisicumhur Atatürk ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geçmişlerdir. Meclis Başkanı locası ile yandaki localar ile sefir locası misafirlere ve heyetlerine tahsis edilmiştir. Bu sırada "*beynelmilel rakamları kanun layihası müzakere olunuyor ve müteaddit hatipler söz söylüyorlardı*". Kral Amanullah Han müzakereleri dikkatle takip etmiş, bu sırada Reisicumhur Atatürk tarafından izahatlarda bulunulmuştur. Görüşmeler sona ermiş, kanun teklifi "alkışlar arasında" kabul edilmiştir[180]. Kanun görüşmelerinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ayrıca İstiklal Madalyaları verilmesi töreni yapılmıştır. Bu tören sırasında Şehit Mülazım Murtaza Efendi'nin annesinin "*eski tarzda başörtüsünü örtmüş*" olduğu halde törene katılması "*Kral ve Kraliçenin sürekli alkışlarına mazhar olmuştur*". Törenin sona ermesinin ardından "*Kral ve Kraliçe hazretleri locayı terk ederlerken azalara baş eğerek selam verdiler. Ve meclis azaları tarafından alkışlarla mukabele olundular*". Meclis toplantısının ardından hep birlikte Meclis balkonuna geçilmiştir. Bu sırada Muhafız Kıtası, izciler ve okullar tarafından resmigeçit yapılmıştır. "*Ayrı ayrı mektepliler, kızlarımız geçerken Kraliçe hazretleri ellerini kaldırarak yavruları selamlıyordu. … Geçit bitti. İstiklal Marşının güzel nameleri arasında misafirlerimiz ve büyük gazimiz meclisten çıktılar. Yaya olarak otelin önüne geldiler. Misafirlerine veda ettikten sonra halkın alkışları arasında köşklerine azimet buyurdular. Kral ve Kraliçe*

179 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3372.

180 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3372-3373; Amanullah Han'ın da Meclis'te ziyaretçi sıfatı ile bulunduğu sırada, (20 Mayıs 1928'de) Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından müzakere edilen "Uluslararası rakamların kullanılması zorunluluğunu kanunu layihası" 1288 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir, (Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – I. Dönem 3. Cilt (1919 -1923),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, Ankara, 1993, s. 93).

hazretleri de o esnada elektrik ile her tarafı donatılmış olan otellerine geçtiler"[181].

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından 20 Mayıs 1928 akşamı saat 20.30'da Afganistan Kralı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyya şerefine yüz kişilik bir ziyafet verilmiştir. Atatürk bu ziyafette yaptığı tarihi "*Bugün kardeş Afgan milletini temsil eden birader-i hassım Kral Hazretleri…*" hitabıyla başlayan konuşmasında; O'na verdiği nasihatlerin başında, kuvvetli bir ordu kurması ve bütün işlere ondan sonra başlaması gelmiştir[182]. Öte yandan Atatürk "*Devletinizin siyasi şartları önemlidir, ciddidir ve naziktir*" diyerek[183] Amanullah Han'ı uyarmıştır[184]. Atatürk konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır: "*Kral Hazretleri; sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk milletinin reisi olarak, samimine arz ederim ki Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve ta'liyesi yolundaki teşebbüslerinizin, az zamanda husuliyedar? olduğunu görmek bizim ahsu amalimizdir. Muvaffakıyetinizin muhakkak olduğuna itimanatımız? katidir. Bu hususta, kardeş millete tabiaten tevcih eden vazife ve mükellefiyetleri, Türk Devleti, isti'daatı dairesinde ifaya şanayan? olmaktadır. Afganistan'ın kıymetli hükümdarı Amanullah Hazretleri! İstikbalin yüksek ufuklarında tuluya başlayan güneş, asırlardan beri ıstırap çeken bir milletleri talidir! Bu taliin artık bir daha, siyah bulutlara bürünmesi, milletlerin ve onların padişahlarının ihtimam ve fedakârlığına vabestedir. Afgan Devleti'nin ve zi kudret-i hükümdarıyesinin ve pek muhterem kraliçe hazretlerinin tali-i tealiyesi parlak olsun !....*[185]"

Afganistan Kralı Amanullah Han bu konuşmaya karşılık olarak "Aziz ve Âlicenap Kardeşim" hitabıyla başladığı konuşmasında "*iki kahraman ve fedakâr milletin ruhi ve kalbi rabıtaları birbirine o kadar merbut kılınmıştır... Tabiat dahi bu iki milletin yeni hayatının tarihini*

181 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3372-3373.

182 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 191–196.

183 Afganistan tarihini irdeleyen Rasanayagam bu konuda şu yorumda bulunmuştur: "Atatürk, Amanullah'ı güçlü ve iyi eğitilmiş bir ordu kurmadan, sadakatli ve disiplinli bir bürokrasi oluşturmadan uzun vadeli politik programlara ve sosyal reformlara girmemesi şeklinde uyarmıştır", (Rasanayagam, **a.g.e.** s. 21).

184 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 175–176.

185 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3375-3376.

bir zamanda başlatıyor" demiştir[186]. Amanullah Han konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır: "*Aziz Türkiye'nin faaliyet ve … numunesi olan zatı devletimizin gece gündüz çektiğiniz zahmetler neticesinde hasıl eylediği bugünkü terakkiyatı ben ve aziz milletim memnuiyet ve iftiharla dolu güzellikleri ile görmekteyiz. Necip Türk milletinin terakkisi ve aliyesi yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan Milleti müftehir olmaktadır. …Türkiye'nin parlak istikbalini görmekteyim….*

Türk Milletinin kumandanı Reis Hazretleri! Ben ve Kraliçe benim ile aziz milletim hakkında … Türk milletinin lütfünü gösteren zatı âlinizin samimiyet ile dolu sözlerinden ve hidameti milliyeme talik eden takdiratınızdan dolayı teşekkürat-ı kalbimizi tecdit eder… zat-ı devletimizin umur ve atiyetinin devamını temenni eyleriz"[187].

21 Mayıs 1928 Pazartesi günü Kral Amanullah Han, refakatindeki mihmandar Fahrettin ve Naci Paşalar ve Afgan devleti erkânı ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ankara'da bulunan sefirleri kabul etmiştir. Bu esnada Kral askeri üniformasını giymiştir. Resmikabulün bitimini müteakip saat 13.00'da Başvekil İsmet (İnönü) Paşa tarafından konağında "Kral ve Kraliçe hazretleri şerefine" özel bir öğle yemeği verilmiştir. Öğle yemeğinde Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın yanı sıra Reisicumhur Atatürk, TBMM Reisi Kazım (Özalp) Paşa da hazır bulunmuştur. Aynı gün at yarışlarına gidilmiş, heyet hipodromda halkın sevinç gösterileri ile karşılanmış ve Afgan Milli Marşı çalınmıştır[188]. Aynı günün akşamında Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından kral ve kraliçe şerefine bir ziyafet tertip edilmiştir. Ziyafete Türk ve Afgan protokolü yanı sıra Ankara'daki sefirler ve eşleri de katılmıştır[189].

22 Mayıs 1928 Salı günü Kral Amanullah Han ve beraberindekiler, Ankara Valisi Vehbi Bey, Belediye Başkanı Asaf Bey ve diğer Ankara heyeti tarafından kabul edilmiştir. Ankara heyeti tarafından Kral'a Atatürk'ün bir büstü ile Ankara şehrinin fotoğraflarından oluşan bir albüm hediye edilmiştir. Kraliçe'ye de elişi hediyeler verilmiştir[190]. Bu sıra-

186 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 172–173.

187 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3376.

188 Söz konusu at yarışları esnasında çekilmiş fotoğraflar Ek'te sunulmuştur.

189 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3377-3378.

190 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3379.

da Amanullah Han, yeni kurulan Ankara şehrinin planlarını incelemiş, şehir plancıları ve mimarlarla görüşmüş ve Kabil şehrini Ankara'ya benzeteceğini ve yeni Kabil'in planlarını ve resimlerini göndereceğini söylemiştir[191].

Kral Amanullah Han aynı gün 22 Mayıs 1928'de Çankaya'da ikametlerine tahsis edilen Maraş Mebusu Mithat Bey'in köşklerine gitmiştir[192]. Kral ve Kraliçe 22 Mayıs'ta öğle yemeğini Hariciye konağında yemişlerdir. Yemekten sonrası Çankaya'da ikametlerine tahsis olunan Maraş Mebusu Mithat Bey'in köşkünde resmikabuller yapmışlardır. Daha sonra Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Özalp tarafından konaklarında verilen hususi bir çay ziyaretine katılmışlardır. Aynı günün akşamı Kral ve Kraliçe, Ankara Palas'ta Reisicumhur Atatürk şerefine bir ziyafet vermişlerdir. Ziyafete üst düzey devlet erkânı katılmışlardır[193].

23 Mayıs 1928 Çarşamba günü akşama kadar Çankaya'daki ikametlerinde oturmuşlardır. Kral, öğle yemeğini Reisicumhur Atatürk ile ikametgâhlarında yemişlerdir. Yemek sonrası Reisicumhur Atatürk ile iki saat kadar hususi görüşme yapmışlardır. Akşama doğru Kral, Ankara'daki bazı Afganlıları kabul etmiştir. Bunlardan Ebu Fazıl Muhammet Abdullah Efendi, Kral'ın Türkiye'ye gelmesi münasebetiyle yazmış olduğu Farisi bir rubaiyi pirinç levha üzerine çekerek ve diğer Farisi methiye ve rubailerin bulunduğu bir kitap ile birlikte Kral'a takdim etmişlerdir. Kral Amanullah Han aynı gün otomobille şehir etrafında bir gezinti yapmışlardır. 23 Mayıs akşamı Ankara Çelik Palas'ta Kral, tarafından Gazi şerefine bir ziyafet verilmiş ve ziyafette vekiller ve sefirler hazır bulunmuşlardır[194].

24 Mayıs 1928 Perşembe günü arzu üzerine hareket edilmiştir. Kral ve Kraliçesi öğleye kadar Çankaya da ikametlerine tahsis olan köşkte istirahat etmişlerdir. Kral, o gün sonra Hariciye konağında şereflerine tertip edilen hususi çay ziyafetine katılmıştır. Konak bahçesindeki tenis sahasında Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile

191 Altay, **a.g.e.** s. 424–426

192 Maraş Mebusu Mithat Bey'in köşkünde çekilmiş fotoğraf Ek'te sunulmuştur.

193 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3379-3380.

194 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3380.

tenis karşılaşmaları yapmışlardır. Kraliçe de mihmandar Paşaların eşleri ile birlikte şehirde bir gezinti yapmışlardır[195].

25 Mayıs 1928 Cuma günü saat 15.30'da mihmandarları 1'inci Ferik Fahrettin ve Ferik Naci Paşalar ve Sefir Gulam Ceylani Han ve kraliyet heyeti ile Afganlı subaylarla birlikte resim sergisi gezilmiştir. Sergide Kral, bazı resimler ile ilgilenmiş, bazılarını satın almıştır. Daha sonra Hanımlar Esirgeme Derneği sergisi gezilmiş bazı el işlemesi kıyafet ve malzemeler satın alınmıştır. Sergiden sonra Kral, Gazi Orman Çiftliği'nde gezi ve incelemelerde bulunmuştur. Kraliçe ve diğer hanımlar da Fahrettin ve Naci Paşaların eşleri ile birlikte çeşitli sergiler gezilerek bazı eserler ve kıyafetler satın alınmıştır. Kraliçe, ayrılırken eserlerin koordinatörü Rana Hanım'a takdirlerini ifade ederek bunları işleyen yetimler için sitayişkârane sözler söylemişlerdir. Kral ve Kraliçe 25 Mayıs akşamı Hariciye Konağı bahçesinde düzenlenen "Garden parti"ye katılmışlardır[196].

26 Mayıs 1928 Cumartesi günü Kral Amanullah Han, mihmandarları 1'inci Ferik Fahreddin Paşa ve Sefiri Gulam Ceylani Han'la birlikte Numune Hastanesi'ni ziyaret etmiş ve hastanede Sıhhiye Vekili Dr. Refik (Saydam) Bey ve Baştabip Ömer Seyfi Bey ile hastane sağlık heyeti tarafından karşılanmıştır. Kral; ameliyathaneyi, polikliniği, laboratuarları, çamaşırhaneyi, mutfağı gezmişlerdir. "*Kral hazretleri bu esnada payanlardaki (yataklardaki) hastalara iltifat ederek hatırlarını sormuşlar*". Hastanede 45 dakika kadar kalmış ve çıkarken ziyaret defterlerini imzalamıştır. Hastaneden sonra İmalat-ı Harbiye Fişek Fabrikasını gezerek incelemelerde bulunmuştur[197].

27 Mayıs 1928 Pazar günü Kral Amanullah Han, maiyeti ve mihmandarı Ferik Naci Paşa ile birlikte öğleden önce Etnografya Müzesi'ni ziyaret etmişlerdir. Buradan Telsiz İstasyonu'na gelmişler, Posta ve Telgraf Müdürü Umumiyesi Fahri İşletme Müdürü İhsan Cemal, İstasyon mühendisi Mazhar Bey tarafından karşılanmışlardır. İstasyonda

195 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3380.

196 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3380-3381; 25 Mayıs 1928'de ayrıca Türkiye ile Afganistan arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın ayrıntılarına aşağıda değinilecektir.

197 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3381.

yarım saat kalan Kral, teferruat hakkında incelemelerde bulunmuşlar ve kablo ile telsiz muhaberesi tesisi hakkında arz ve izahat almışlardır. "*Evvelce telsiz telgrafla iştigal eyledikleri için makinelerden ve işaretlerden anlamakta idiler*". Buradan da hareketle Rasathane istasyonu ziyaret edilmiştir. Burada da 25 dakika kadar kalan Kral, alet ve edevat hakkında izahat almış, yağmur yağarken Rasathane kulesine çıkmış orada verilen izahatı, dinlemişlerdir. *Müesseseye merbut rasathane istasyonları ile bunlardan gelen raporlar hakkında izahat aldıktan sonra telsiz telgraf santraline gelmişlerdir. Kral hazretleri gördüğü fevkalade intizam ve mükemmeliyetten çok mütehassıs olarak Müdür Niyazi Bey'e, 'Sizi takdir ederim. Bizde sizin gibi gençlerimizin ihtisas ve sailerinden istifade ediyoruz ve memleketi ihyaya gayret eyliyoruz. Onlar da sizin gibi memleketimize yenilikler getirmek için çalışıyorlar. Sizlerin bu kadar muntazam ve mükemmel mesai … iftihar duyuyorum' demişler ve ziyaret defterini imza ederek telsiz, telgraf, irsal muhabere salonuna geçmişlerdir. … Salondan ayrılırken; 'bütün yeniliklerden… kendi memleketim kadar fahir duyuyorum'. …Ve buradan ayrılırken memurların ayrı ayrı ellerini sıkmak suretiyle taltif etmişlerdi"*[198]. Aynı gün Kral Amanullah Han, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine beyanat vermiştir. Türkiye'de hiçbir gazeteye beyanat vermeyen Kral, ilk defa Ankara'dan hareketlerinden yarım saat evvel Çankaya'da köşkte, Hâkimiyet-i Milliye muharririni kabul etmiştir. Hareket hazırlıkları arasında köşkün bahçesinde gazeteciyi kabul eden Kral, elinde Hâkimiyet-i Milliye'nin bir gün evvelki nüshasını tutarak; *"Hâkimiyet-i Milliye'yi evvelce bilirdim. Fakat bu sefer çok yakından tanıdım. …Her gün samimi bir arzu ile getirtiyor ve mütalaa ediyordum. Görüyorsunuz ki şimdi bile elimde gazetenizin bugünkü nüshası var". Muharrir, Kral hazretlerinin iltifatına teşekkür ederek seyahatlerine ait intibalarını sormuş ve Kral hazretleri demişlerdir ki: 'Pek samimi ve kalbi surette karşılandım. Muhabbet-i asarı gördüm. Ankara'nın hatırasını daima yâd edeceğim. Çünkü bu hatıra tamamen kalbi ve samimidir. Bizde Kabil'i Ankara gibi yeniden yapıyoruz. Planımızdan size göndereceğim'. Kral hazretleri bundan sonra Afgan misafirlerimizi ziyaretlerine ait intibalarını şu cümlelerle izah buyurmuşlardır: 'Bütün Avrupa'yı gördüm. Çok mükemmel müesseseler gördüm. Esasen bu müesseseler hakkında evvelce intibalarım da vardı. Fakat burada gördüğünüz müesseselerin*

198 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3382.

esasında mükemmeliyet ve intizamında fevkaladelikler buldum. Hakikaten ciddi ellerle ve aşkla kurulmuş olan bu müesseselerimiz çok kıymetli ve kudretlidir'. Amanullah Han hazretleri bundan sonra büyük Gazimiz ve ricalimizle tanışmaktan mütevellit temaslarını şu suretle izah buyurmuşlardır: 'Gazi dünyanın en büyük adamı ve en büyük askeridir. Temaslarımda lütuf ve muhabbetlerini gördüm. Kendileri ile bil muhabere tanışıyor ve seviyor idim. Fakat görüştükten sonra kıymetini azametini daha iyi anladım. Kendileri ile yakından tanıştığımdan dolayı çok müftehirim. Türkiye ricaliyle temaslarımdan çok memnunum. Bugün heyetin ayrı ayrı dostluk ve samimiyetlerini taşıyorum. Hepsini sevdim, kendileri ile tanışmaktan mütevellit memnuniyet içindeyim'. Kral hazretleri muharririn, Türk-Afgan Teşrik-i Mesaisi Muahedesi hakkındaki sualine cevaben: 'Bu muahedenin akdi benim için sürur-i muciptir. Bu akitten çok memnunum' buyurmuşlardır. Kral hazretleri hangi tarihle avdet edecekleri hakkında demişlerdir ki: 'Ayrılıyorum buradan İstanbul'a gideceğiz. Bu akşam Ankara'dan maalesef (ayrılıyorum). İstanbul'dan Batum, Bakü, Tahran, Meşhet tarikiyle gideceğim. İran'dan Kabil'e kadar tayyare ile gideceğim. El yevm tayyareler Herat'ta hazırdırlar ve beklemektedirler'. Muharrir teşekkürle ayrılırken Kral hazretleri: 'Bilmem iyi ifade edebildim mi? Çünkü Türkçem görüyorsunuz ki o kadar kuvvetli değildir. Size Kabil'in fotoğrafını vermek isterdim, fakat şimdi eşyalar arasındadır. Mamafih göndereceğim. Arkadaşlarınıza selamımı söyleyiniz. Halka da muhabbet ve samimi selamlarımı tebliğ ediniz. Ben sizi çok severdim. Şimdi gördükten sonra daha ziyade seviyorum'[199]*. Bu esnada Gazi hazretleri köşke teşrif etmişler ve Kral hazretlerine mülaki olmuşlardı. Kral ve Kraliçe hazretleri 27 Mayıs 1928 Pazar günü saat 5'e doğru, ikamet ettikleri köşke gelen Reis-i Cumhur hazretleri ile birlikte istasyona gitmişlerdir. İstasyon da misafir hükümdar; Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, Başvekil İsmet ve Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşalar hazretleri, Heyet-i Vekile Erkânı, Şurayı Askeri Azaları, Meclis Divan Reisi, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Umumisi, Mısır, Irak sefirleri ile İran Maslahat Güzarı tarafından karşılanmışlardır. Bu sırada Bando tarafından Afgan Marşı (çalınmıştır). Resmi selamı ifa eden, Piyade ve jandarma kıtaatını teftiş eden jandarma Kral hazretleri, kendilerine tahsis edilen vagona gelerek burada teşyiye gelen zevat ile veda ettiler. Kraliçe*

199 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3382-3383.

hazretleri de kendilerini teşyiye gelen ricalin refikaları ile vedalaştır. Kral, Başvekilimize bilhassa iltifat etti, kucakladı ve öptü. Trenin hareketine 5 dakika kala evvela Kraliçe, sonra prenses Nurul Siraç, Kral ve Reis-i Cumhurumuz hazretleri, Büyük Millet Meclisi Reisi ve Hariciye Vekilimiz sıra ile hususi vagona bindiler. Reis-i Cumhurumuz, Hariciye Vekilimiz ile misafirlerimizi Gazi İstasyonu'na kadar teşyiye gidiyordu. Tren Hareket Amiri geldi ve sordu: 'Gidebilir miyiz? Emirlerinizi telakkiye geldim'. Kendisine muvafakat cevabı verildi. Tren tam 6'da istasyon bilet peronunu dolduran, kesif bir halk kitlesinin hararetli alkışları arasında hareket etti. Vagonun balkonunda duran Kraliçe hazretleri eğilerek iltifat ediyor. Kral hazretleri ellerini sallayarak selamlıyorlar idi. Halk rayların üzerinden yürüyerek takip ediyor; bu sade fakat samimi merasim Türkün kardeş millet hükümdarlarına gösterdiği alayı muhabbetin en canlı bir tezahürü idi. Reis-i Cumhur hazretleri ile Hariciye Vekilimiz Gazi İstasyonunda misafirlerimizle veda ve iyi seyahatler temenni ederek ayrılmışlardır"[200].

Ankara'dan ayrılmayı müteakip daha önce Türk tarafınca planlandığı şekilde; bu tren yolculuğu boyunca Kral'a bazı izahatlarda bulunulmuştur. Yolda Polatlı tarafından geçerken Mihmandar Orgeneral Fahrettin Altay Paşa, Türk Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Muharebesi'nin geçtiği yerler hakkında savaşta bulunan bir komutan olarak bazı bilgiler vermek istemiştir. Fakat bunları dinlemekten ziyade kendi istiklal Savaşı'nı anlatmaya devam etmiştir[201].

İstanbul'a 28 Mayıs 1928 Pazartesi günü gelen Amanullah Han, burada da görkemli bir şekilde karşılanmıştır. Tren, saat 10'da halkın tezahüratı arasında Haydarpaşa'ya gelmiştir. Karşılama, Vali Mithat Bey, Belediye Başkanı Muhyiddin Bey, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Fırka Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa, Darül Fünun Emini Neşet Ömer Bey, askeri ve mülki memurlar, liseler, orta ve ilkokullar, askeri

200 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3383-3384.

201 Burada Fahrettin Altay Paşa kral hakkında "*Anladım ki bir şey öğrenmek değil yaptıkları ile öğünmek heveslisidir*" yorumunu yapmıştır. Fahrettin Paşa daha sonra bu olayı Atatürk'e anlattığında gülerek "*öyledirler, öyle*" demiştir, (Altay, **a.g.e.** s. 424–426). Aynı olayı Atatürk'ün sofrasında hizmet eden uşağı Cemal Granda da doğrulamaktadır. Garanda'nın anlatımına göre Fahrettin Paşa: "*Yaptıklarıyla övünen bir adam gibi geldi bana*" deyince Atatürk başını sallayarak; "*öyledirler, öyledirler*," diye karşılık vermiştir, (Granda, **a.g.e.** s. 284).

kıtalar ve mızıka tarafından resmi selamlama ile yapılmıştır. İstasyonda Kraliçe'ye şehir ve mektepler namına buketler takdim olunmuştur. Karşılayıcılar arasında bulunan Türkiye'de staj görmekte olan Afgan subaylarına çok çalışmalarını söylemiş, yurtlarına dönünce Türk subayları gibi yetişmiş olmalarını istemiştir. Kendileri ile hasbıhal için Dolmabahçe Sarayı'na davet etmiştir. Kral, istasyonda kendilerini alkışlayan halka karşı: "*Türkiye seyahatimden çok memnunum. İstanbul da üç, dört gün kalarak güzel şehri gezeceğim. Sizlerle uzun uzadıya hasbıhal edeceğim"* demiştir. Kral ve Kraliçe İstasyon'da bir müddet görüştükten sonra arkalarındaki zevat ile beraber Söğütlü yatı ile Selimiye Kışlası'ndan, Türk ve Rus donanmalarından atılan selam topları ve sahillerde biriken binlerce halefin alkışları ve tezahüratı arasında Dolmabahçe Sarayı'na çıkmışlardır. Kral yemekten sonra kısa bir istirahat sonrası, Kraliçe'yi sarayda istirahata bırakarak otomobille Fındıklı'daki Sına-i Nefise Akademisi'ni ziyaret etmiştir. Heykeltıraş ve sair kısımları gezmiş, talebeler ile görüşmüş ve Akademinin defterine bazı notlar yazmıştır. Kral, Fındıklı'dan sonra otomobille "halkın alkışları arasında" Harbiye Mektebi ve müteakiben Erkan-ı Harbiye Akademisi'ni ziyaret etmiştir. Erkan-ı Harbiye Akademisi'nde çay ziyafeti verilmiştir[202].

Öte yandan Afgan Kral ve Kraliçesi Afganistan'a dönüşleri yolunda Batum'a kadar refakat edecek olan Rus Karadeniz Filosu 28 Mayıs sabahı 9.30'da İstanbul'a gelmiştir. Filo, Kral'a Batum'a kadar refakat edecek olan Türk Donanması'na ait gemilerle birlikte Dolmabahçe önünde demirlemiştir. Ayrıca Kral'a mihmandarlık eden Türk generallerinin yanı sıra "Hariciye Komiserliği erkânından bir zat ile Teşrifat müdürü" hazır olmuşlardır[203].

Kral, 28 Mayıs 16.45'de beraberinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Kazım Paşa, Ali Sait, Fahrettin Naci Paşalar olduğu halde Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) meydanında yolun etrafına dizilen mektepliler ve izcileri selamlamıştır. Burada yaptığı konuşmasında; "*Afgan çocuklarına vekâleten sizinle ittihat ı samimiyet akt ediyorum. Siz Afganlıları küçük birader biliniz, onlar da sizi büyük birader bilsinler…" demiştir.*

202 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3385-3386.

203 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386.

Benim en büyük gayem çocuklarımızı size göndermek ve burada okutturmak ve sizden muallim istemektir". Kral, İstanbul Üniversitesi'nde iken Kraliçe de idman şenliklerini seyretmek üzere Çapa'da Kız Muallim Mektebi'nde kalmıştır[204].

Afgan Kralı, 29 Mayıs 1928'de Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmiş, öğle yemeğini Topkapı Sarayı'nda yedikten sonra, camileri, müzeleri, Kız Muallim Mektebini, Darülfünun'u ziyaret etmiştir. Saraynurnu Parkı'ndaki Atatürk heykelleri tanıtılmıştır[205].

Ertesi gün 30 Mayıs 1928'de Kurban Bayramı münasebetiyle tebrikleri kabul eden Amanullah Han, kendi kullandığı otomobille yanında Mihmandar Fahrettin Altay Paşa ile birlikte İstanbul'u dolaşmıştır. Fahrettin Altay Paşa'ya "*Sakın korkma ben ehliyetli şoförüm*" demeyi ihmal etmemiştir. Bunun üzerine Fahrettin Altay Paşa, "*Bir kralın şoförlük yaptığı araçta bulunmak şereftir…*" cevabını vermiştir[206].

31 Mayıs 1928'de Ertesi gün İstanbul Belediye Başkanı misafir Kral şerefine, Tarabya'da Sümer Palas'ta 50 kişilik bir öğle ziyafeti vermiştir. İstanbul tarafından Kral'a sunulan hediyeler de ziyafeti müteakip takdim edilmiştir[207].

Ertesi gün 1 Haziran 1928'de Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde bir resmigeçitten sonra Kral İstanbul'dan ayrılmıştır. Ayrılırken gazetecilere verdiği demeçte; *"Türkler Afganlıların ağabeyleridir; bize daima küçük kardeş nazarı ile bakacaksınız, benim iki gözüm var; biri sizsiniz, biri Afganlılardır. İşte ben sizin muhabbetinizi Afgan milletine götürüyorum*" demiştir[208]. Afgan Kraliçesi hareketin de: "*Türk Kadınlarını çok sevdim, onları hatta Avrupa kadınlarına faik görmekten müftehirim*" demiştir. Afgan Kralı, ayrılışı sırasında Gazi Mustafa kemal Atatürk'e, Başvekil İsmet İnönü'ye ve Ankara Belediye Başkanı'na hitaben teşekkür telgrafları göndermiştir[209].

---

204 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386.

205 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386; Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 187–188.

206 Altay, **a.g.e.** s. 425.

207 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386; Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 187–188.

208 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386; Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 189.

209 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3386.

Yeniden İzmir Vapuru ile Mihmandarı Orgeneral Fahrettin Altay Paşa refakatinde yola çıkan Kral, 3 Haziran 1928'de Batum'a varmıştır. Aynı gün akşam 6'da Amanullah Han'ın Afganistan'a doğru yola çıkmasını müteakip, Türk mihmandar heyeti de İzmir Vapuru ile Türkiye'ye doğru Batum'dan ayrılmıştır[210]. Amanullah Han Batum'dan Bakü, Enzeli, Tahran, Meşed, Herat'a karayolu ile Herat'tan ise havayolu[211] ile Kabil'e gelmiştir[212].

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Amanullah Han'a Türkiye ziyareti sırasında bir kılıç hediye edilmiştir. Bu hediyeye ilişkin 2 Mayıs 1928'de Bakanlar Kurulu kararı alınmıştır[213]. Öte yandan Amanullah Han'a bu ziyaret sırasında hizmet eden Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda'nın aktardığına göre; Amanullah Han, en çok pirinç pilavı yemeyi tercih etmiştir[214].

Türk basını Amanullah Han'ın bu ziyaretini gün gün manşetten vermişlerdir. Öte yandan Ankara'nın başkent olması sonrası, büyükelçiliklerini İstanbul'dan Ankara'ya taşımamakta ısrar eden ülkelerden İtalya; Kral Amanullah Han'ın bu ziyareti ve basında yansımaları üzerine de Büyükelçiliğinin Ankara'ya taşınacağını açıklamıştır[215].

Yabancı basın da Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretini yakından takip etmiştir. The New York Times'da bu ziyarete ilişkin "*Türkiye Amanullah'ın ziyaretinden hoşnut kaldı. Başka ülkeler buna gıpta ettiler. Afgan Kralı'nın davranışı Kabil'de Türk etkisini artıracaktır*" başlıklarını atmışlardır[216].

---

210 Altay, **a.g.e.** s. 426.

211 Halen Afganistan'da Herat'tan Kabil'e yolculuklar zorlu şartları dolayısıyla havayolu ile yapılmaktadır. Bu durumun; Afganistan'da ulaşım alanında, Amanullah Han'dan günümüze şartların pek de değişmediğinin göstergesi olsa gerektir.

212 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 185.

213 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 156–157.

214 Granda, **a.g.e.** s. 292; Gerçekten de Afganlıların pirinç pilavını her yemekte tercih ettikleri 2012–2013 yılları arasında görev yaptığımız Afganistan'da yakinen görülmüştür. Hatta halen Afganistan'da; "şu karşıdaki dağ pilav olsa da altında kalsam" diye bilinen bir söz dahi vardır.

215 İsmail Akbaş, "Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt: VII, Sayı: 16-17, (Bahar, Güz 2008), 311-333, s. 328, 329.

216 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 192.

1.8. Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ve Sonrası

Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti sırasında "Ağabeyim" dediği Atatürk'e isteği ve ısrarı ile 25 Mayıs 1928'de bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır[217]. Esas itibarıyla 1921 Antlaşmasına benzeyen bu antlaşmanın[218] birinci maddesi gereğince, iki devlet arasında ebedi bir dostluk kurulacaktır[219].

Antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddesi "tarafsızlık" ve "dayanışma" ilkelerini, dördüncü ve beşinci maddesi "işbirliğini ve teknik yardımı", altıncı madde "ticaret ve oturma" şartlarını içermektedir. Bu maddede, iki ülke birbirine karşı "en ziyade müsaadeye mazhar millet" veya "en çok gözetilen ulus" olma ilkeleri düzenlenmiştir. Antlaşma metni, ikisi de aynı değere sahip olacak şekilde Türkçe ve Farsça olarak hazırlanmıştır[220]. Dokuz maddelik antlaşmaya ek olarak ve antlaşmanın parçası olarak aynı tarihli "İktisadi sahada teşrik-i mesaiyi" düzenleyen protokol ve imza protokolü olmak üzere iki de protokol imzalanarak kabul edilmiştir. Söz konusu antlaşma ve eklerini Afganistan adına Hariciye Veziri Vekili Serdar Gulam Sıddık Han, Türkiye adına ise Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Aras Bey imzalamıştır. [221].

Antlaşma ve ek protokoller, 29 Kasım 1928'de 1362 sayılı kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmış[222], 13 Aralık 1928'de 1065 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır[223]. Onaylanan antlaşma metinleri 17 Ocak 1929'da karşılıklı olarak Ankara'da teati edilerek yürürlüğe girmiştir[224].

---

217 Saray, **Afganistan ve Türkler,** s. 196–197.

218 25 Mayıs 1928 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, "*1 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşmasına ek olarak"* imzalanmıştır, (Hüsnü Özlü, "'Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması' Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış", **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:8 (Eylül 2012), 31-46, s.38).

219 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3387-3409; Gönlübol vd., **a.g.e.** s. 93.

220 **Ayın Tarihi**, Haziran 1928, s. 3387-3409; Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 197–198.

221 T.C. Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://ua.mfa.gov.tr/ (Erişim tarihi: 04.11.2014).

222 **TBMM. Z.C.** III/4, (29.11.1928), s.74–83.

223 Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM – III. Dönem 2. Cilt (1927 -1931),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 9, Ankara, t.y., s. 463.

224 **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923–1934),** T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974, s. 38.

Birinci maddenin süresiz geçerli olduğu antlaşmanın diğer maddeleri on yıllığına imzalanmıştır. On yılın sonunda uzatılan antlaşma günümüzde de geçerli mahiyettedir[225]. Bu antlaşma sonrası Afganistan'a gönderilen subay, öğretmen ve doktor sayısı çoğaltılmış ve bundan sonra aralarında hiçbir çıkar ilişkisi olmayan iki kardeş ülke arasındaki dostluklar ivme kazanmıştır[226].

Amanullah Han'ın ziyareti ve antlaşma sonrası, Kabil'deki Türk Elçiliğinin ve Ankara'daki Afgan Elçiliğinin statüsü ortaelçilikten büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Bu geziden bir ay sonra Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bayur Bey Kabil Büyükelçisi olarak atanmıştır[227].

Ortaelçi payesinde bulunan Kabil Elçisi Nebil Batı Bey, Amanullah Han daha Ankara'da iken 30 Mayıs 1928'de bu görevden alınmış, bir ay kadar sonra yerine Yusuf Hikmet Bayur Bey tayin edilmiştir[228]. Bu atamaya ilişkin ayrıntıların birisi şöyledir: "*Atatürk sofrada Hikmet Bayur'la (birlikte) hepimizi şaşırtan şu haberi veriyordu: 'Hikmet Bey, seni Kabil'e sefir yapalım. Git oraları gör; hatta gerekirse Hindistan'a kadar git. Oralar hakkında bilgi edin. Oku öğren ve ilim getir. Bize bu yolda faydalı ol' dedi. Bu suretle Hikmet Bayur'un Kabil Büyükelçiliği'ne atanma emri verilmiş oluyordu*[229]*. Hikmet Bayur hareketinden önce veda için Köşk'e geldi. Atatürk, onu salonda ayağa kalkarak karşıladı. Giderken de kapıya kadar elini omzuna koyarak uğurlamıştır*"[230].

225 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 200.

226 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001),** Der Yay., İstanbul, 2008, s. 758.

227 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 67. Atatürk, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Yusuf Hikmet Bayur Bey'i Kabil Büyükelçisi olarak atayarak Amanullah Han'a iki kez değer vermiştir. Birincisi Kabil'de Türkiye Elçiliği'ni Büyükelçilik düzeyine çıkarmış, ikincisi kendi Genel Sekreteri'ni bu göreve atamıştır, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 202).

228 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 202.

229 1 Ağustos 1931'e kadar Kabil Büyükelçiliği görevini sürdüren aynı zamanda Tarih Profesörü olan Yusuf Hikmet Bey, bu emri yerine getirmiş, üç ciltlik Hindistan Tarihi'ni yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi,** Cilt: 1–3, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1987; 1932'de İkinci defa Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın yanı sıra milletvekilliği Millet Partisi Genel Başkanlığı da yapmıştır. 6 Mart 1980'de İstanbul'da vefat etmiştir, (Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 203–204).

230 Granda, **a.g.e.** s. 62–63.

Atatürk Yusuf Kemal Bey'le güven mektubunun yanı sıra Amanullah Han'a şu mesajı göndermiştir: "*Varınca benim adıma Amanullah Han'a söyle aman dikkatli olsun, çok temkinli olsun*" demiştir. Ayrıca kadınların mecburi açılmaları (çadurilerin yasaklanması)[231] meselesi üzerinde pek durmamasını Amanullah Han'a söylemesini tembih etmiş ve "*insan kafasını kayaya çarpmamalıdır'* demiştir"[232]. Yusuf Hikmet Bey, güven mektubunu 26 Ağustos 1928'de sunduğu gün, Atatürk'ün bu sözlü mesajını Amanullah Han'a iletmiş, O kendinden emin bir tarzda; "*Ağabeyim Mustafa Kemal perva buyurmasınlar, kaya gibi kuvvetliyim, millet avucumda, ordu arkamda*" demiştir. Fakat Amanullah Han daha sonra vezirleri ile yaptığı görüşmede "*Türkler korkuyorlar, bakın ben neler yapacağım*" tarzında beyanlarda bulunmuştur[233].

Öte yandan Büyükelçilik payesine çıkarılan Afganistan'ın Ankara Sefiri Gulam Ceylani Han 25 Eylül 1928'de Cumhurbaşkanı Atatürk'e güven mektubunu sunmuştur[234]. Amanullah Han'ın Afganistan'ın en güzel yerlerinden Kabil'de kışlık, yine Kabil yakınlarında Pağman'da[235] yazlık yerleri Türk Sefaretine tahsis etmesine karşılık olarak[236], Afganistan elçilik binası 31 Aralık 1928 tarihinde satın alınarak biriken

231 Bu konuya ileride değinilecektir.

232 Aslında Amanullah Han, bilinen sona doğru yaklaştığı konusunda Atatürk'ün uyarısına pek kulak asmamıştır. Fakat Amanullah Han dedesi Abdurrahman Han'ın "oğullarım ve torunlarım halkı hüküdarlarıyla karşı karşıya getirecek reform programları uygulamaktan kaçınsınlar" öğütlerine de aldırış etmemiştir, (Arslan, **a.g.m.,** s. 55).

233 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 205.

234 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 208.

235 Pağman'daki Türk Büyükelçiliği'ne tahsis edilen arazi günümüzde Türk-Afgan dostluk günü olan 1 Mart 1921 tarihi anısına Hatıra Ormanı olarak kullanılmaktadır. 2013'teki Afganistan görevimiz esnasında söz konusu Hatıra Ormanı'nın etrafının tel engellerle çevrilmiş, olduğu tespit edilmiştir.

236 Söz konusu tahsisin gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir: "Afganistanda Türkiye Büyük Elçilik binasının tesisinden itibaren biri (Kabil) de kışlık, diğeri (Pâğman)'da, yazlık olmak üzere iki elçilik binası Afganistan Hükümeti tarafından senede rapt olunarak Hükümetimize temlik edilmiştir. Afganistan Hükümetinin bu cemilesine; karşılık olmak üzere Devlete ait olan ve Ankara'da Afganistan sefareti tarafından öteden beri işgal edilmekte bulunan binanın müşarileyh Hükümete temliki düşünülmüştür". (**TBMM. Z.C.,** IV/17, (19.10.1933), s. 30-31, Sıra No: 334-1); Kabil Büyükelçiliği'nin Kurulu olduğu arazi, Afgan Kralı Emanullah Han tarafından armağan edilmiştir. 45.065 m2 genişliğinde bir alana kurulu olan Büyükelçilik, Kabil'de açılan ilk diplomatik misyon sıfatını taşımaktadır. Büyükelçiliğin tapusu Türkiye Cumhuriyeti adına 25 Kasım 1945'de düzenlenmiştir. Büyükelçiliğin bugünkü binaları, 1977'de İhsan Sabri Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığı döneminde inşa ettirilmiştir. 24 odası bulunan Büyükelçilik İnsani Yardım Binası ise, 12 Ağustos 2002'de hizmete açılmıştır, (T.C. Kabil Büyükelçiliği Resmi İnternet Sitesi, http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx, (Erişim tarihi: 28.01.2015).

kira borçları ödenmiş ve bina Afgan Büyükelçiliği'ne tahsis edilmiştir[237]. Söz konusu "Afgan Sefareti binasının Afgan Hükümeti'ne verilmesi hakkındaki kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 26 Ekim 1933'de kabul edilmiştir[238].

Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması sonrası ilk somut adımlardan birisi olarak, Afgan ordusunu modernleştirmek amacıyla yeni imzalanan Türk – Afgan Anlaşması doğrultusunda, Korgeneral Kâzım (Orbay) Paşa başkanlığında Albay Hidayet, Nuri, Reşit, Cemil, Muharrem, Binbaşı İzzet ve Halim, Yüzbaşı Raşit ve Kâzım Beylerden oluşan Türk Askerî Uzmanlar Heyeti 21 Ekim 1928 tarihinde Afganistan'a gönderilmiştir. Korgeneral Kâzım (Orbay) Paşa Amanullah Han tarafından Afganistan Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmiş ve Afgan ordusunu modernleştirmek için ciddi bir çalışmaya girişmiştir. Korgeneral Kâzım (Orbay) Paşa ve arkadaşları Afgan ordusunu düzeltmek için yoğun bir çalışmaya başlamışlardır[239].

Öte yandan Türkiye'de askeri okullarda okumak üzere askeri öğrenciler Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Afganistan Ordusu'nun üst kademelerine kadar gelmişlerdir[240]. Yine askeri heyetin yanı sıra Amanullah Han'ın isteği ile Prof. Dr. Kamil Rıfkı Urga başkanlığında bir teknik heyet Afganistan'a gelmiştir. Prof Urga Afganistan'da 17 sene kalmış, Afganistan'da bir Tıp Fakültesi kurarak ilk dekanlığını yapmıştır[241].

---

237 Hariciye Vekâleti'nin müracaatı üzerine, Bakanlar Kurulunun 31 Aralık 1928 tarihli kararı ile bina satın alınmış ve Afganistan'a hibe edilmiştir, (**Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 55, 145)

238 **TBMM. Z.C.,** IV/17, (26.10.1933), s. 60–63.

239 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 72; Korgeneral Kâzım (Orbay) Paşa ve arkadaşlarının çalışmaları Beçe-i Saka ihtilali sonrası yeterli düzeye ulaşamamış, bir nevi sonuçsuz kalmıştır.

240 Millet Meclisi'nin 19 Temmuz 1971 tarihli birleşiminde Millî Güven Partisi Grubu adına konuşan Konya Üyesi İhsan Kabadayı "*Rahmetli Atatürk ve Afganistan Kralı Emanullah zamanında bir anlaşma ile başlamıştı. Naçiz arkadaşınız da Afganlı talebelerle okumuş bir subaydı. Lisede beraber okuduk. Afgan milletini, … tarihî gelenek, kök, örf, âdet bakımından kardeş millet biliriz. Askerî mekteplerde, tarihî kökümüz bakımından bir noktada akraba olduğumuz milletlerin çocukları okuyacaktır. Bugün Afgan Ordusunda üst kademeyi teşkil eden subayların tekmilinin Kuleli ve Harp Akademisi'nde yetişmiş olduğunu iftiharla söyleyebiliriz*" diyerek durumu ifade etmiştir. Fakat daha sonra Afgan Ordusu Subaylarını yetiştirme konusunda eskisi kadar aktif olamadığımızı üzülerek ifade etmiştir, (**M.M. Z.C,** III(XIV)/15 (19.7.1971), s. 575–576).

241 **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri,** s. 72.

1.9. Amanullah Han'ın Yaptığı Reformlar, Tepkiler ve Saltanatının Sonu

Amanullah Han Türkiye ziyareti sonrası 3 Temmuz 1928'de Afganistan'a dönmüş, gösterişli törenlerle karşılanmıştır. Kraliçe ile birlikte üstü açık bir (Rolls-Royse) arabada Kabil sokaklarını gezmiştir[242]. Kraliçe Süreyya ilk defa halkın önünde törenlere katılmış, Saray önünde yaptığı konuşma radyodan yayınlanmıştır. Kral'ın dönüşü dolayısıyla Kabil'de üç gün üç gece süren şenlik düzenlenmiştir[243].

Amanullah Han kayın pederi ve Hariciye Veziri Mahmut Beğ Tarzi ile birlikte Afganistan'da önemli reformlara imza atmıştır[244]. 19 Nisan 1923'de çıkarılan Afganistan'ın ilk anayasası Kanun-u Esasi'sinin üzerine yetmişin üzerinde kanunname çıkarmıştır. Anayasanın kanunnamelerin hazırlanması sırasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü yapan Bedri Bey, yanında getirdiği kanunnameleri Afganistan şartlarına uyarlayarak uygulanmasını sağlamıştır. Bedri Bey, 72 adet nizamnameyi Türkçe'den Farsça (Darice)'ya tercüme ettirmiştir. Tercüme edilerek

242 Söz konusu üstü açık Rolls-Royse arabanın fotoğrafı Kabil'deki Afganistan Milli Arşivi'nde sergilenmektedir. Afganistan görevimiz esmasında, 24 Şubat 2013'de Milli Arşiv Başkanlığında yapılan çalışma sırasında söz konusu resim; tarafımızdan görülme fırsatı bulunmuştur. Resmin üzerinde "İngilizler tarafından Avrupa gezisi esnasında Amanullah Han'a hediye edildiği" ibaresi yer almaktadır.

243 Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** s. 211.

244 Mahmut Beğ Tarzi Afganistan'a çok büyük emekler vermiştir. Tarzi'nin Afganistan'dan ayrılışı hüzünlü olmuş fakat hizmetleri unutulmamıştır. Bunun ispatı durumundaki bir hatırasını Mahmut Beğ Tarzi'nin Türkiye'de yaşayan torunu Ömer Tarzi şöyle aktarmaktadır: "2002 yılında ata yurdum Afganistan'a gitmiştim. Kabil'de takside giderken taksi şoförü 'nerelisin?' diye sordu. Ben de 'Afganlıyım' diye cevap verdim. 'Fakat Daricen çok iyi değil' diye yorum yaptı. Ben 'aslen Afganlıyım fakat Türkiye'de yaşıyorum' dedim. Şoför, 'hangi sülaledensin?' diye sordu. Ben de 'Mahmut Tarzi'nin torunuyum' diye cevap verdim. Birden fren yaptı ve arkaya döndü. 'Senin deden bize eğitim ve bilgi getirdi' dedi. Taksi şoförü sadece 25 yaşında idi. Fakat dedemin Afganistan'a yaptığı iyilikleri biliyordu. Gözleri yaşlı idi. Benim de gözlerim doldu".

Ömer Tarzi bu olay sonrası Türkiye'ye döndükten sonra ailesini toplayarak, hep beraber Afganistan için bir şeyler yapmaya karar vermişlerdir. Ömer Tarzi'nin başkanlığını yaptığı Uluslar Arası Mahmut Tarzi Vakfı böylece kurulmuştur. Vakıf, o günden bu güne Afganistan'da kütüphane, müze, çocuk ve kadın bakım merkezleri ile spor sahaları yapmıştır, (Arley Loewen, Josette McMichael, **Images of Afghanistan,** Oxford University, Oxford, 2010, s. 316).